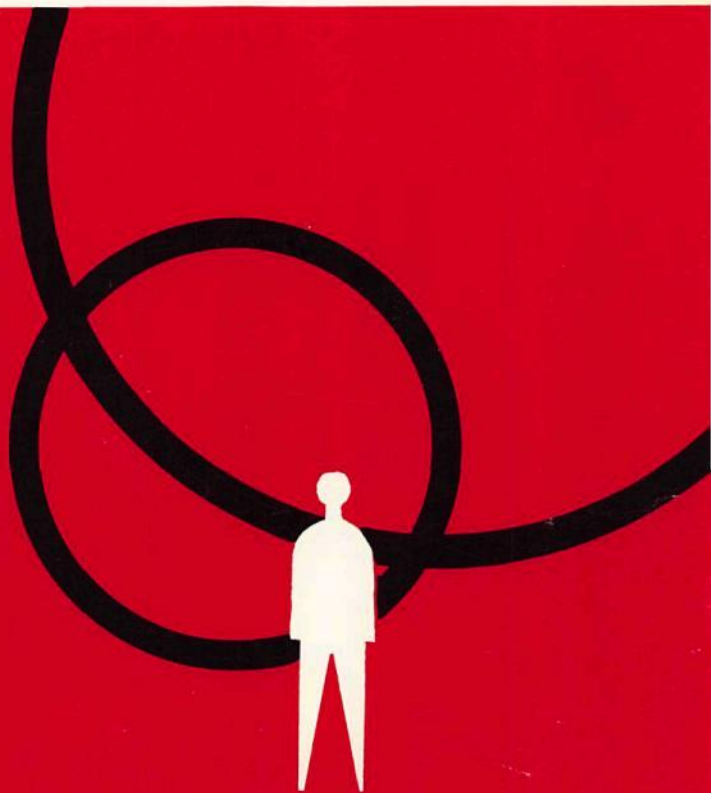

Jens-Jonathan Wilhelmsen

Mennesket og strukturene

Jens-Jonathan Wilhelmsen

Mennesket og strukturene

Perspektivbøkene nr. 59

DREYERS FORLAG – OSLO 1978

Copyright © 1978 Dreyers Forlag, Perspektivprosjektet, Oslo
Perspektivprosjektet er et interessentskap hvis bøker utgis for egen
regning på Dreyers Forlag, Oslo.

Ansvarlig redaktør: Anton Fredrik Andresen.

En nesten identisk utgave er tidligere utgitt på engelsk av
Grosvenor Books, London.

ISBN 82-09-01578-8

Omslagstegning av Lars Wangensten-Berge

Boken er satt med Garamond 10/12 og trykt på 80 g Opaque

Sats: Hamar Maskinsetteri

Trykk: A. Sæther A.s, Hamar

Innhold

Forord	5
Solidaritet	8
Det nye menneske	17
Mennesket og strukturene	30
Vold	37
Klassekamp	43
Byråkratisering	51
Tilfredsstillelse	57
Engasjement	63
Sluttord	69
Noter	75

Forord

Å lære andre land godt å kjenne var for meg både en avgjørende erfaring og en utfordring. Tre år sov jeg på sofaen i stuen hos en tysk gruvearbeider. Fem år bodde jeg i Japan, hvor jeg arbeidet sammen med ledere for Seinendan, den store ungdomsorganisasjonen på landsbygda. Seks måneder i den sørlige delen av Afrika brakte meg i kontakt med noen av dem – både sorte og hvite – som idag pranger på avisenes førstesider. To år i De forente stater ble delt mellom havnen i New York, stålverkene rundt Pittsburg og Kongressens ærverdige haller i Washington. Ett år i India, ikke minst ukene i Calcutta, gjorde dypt inntrykk og forandret mitt syn på prioritetene i verden.

At jeg har bodd så lenge i disse og andre land er et resultat av en beslutning jeg tok mens jeg studerte i Oslo. Jeg ble konfrontert med spørsmålet: Hva lever du for?

Etter et vanskelig oppgjør med meg selv kom jeg til at mine mål var for små og for selviske. Jeg besluttet meg til å la andre menneskers og andre lands behov få bryte opp mitt vante livsmønster. Forsøket på å yte et bidrag førte blant annet til at jeg de neste tyve årene var utenlands.

Ser jeg noe resultat? Både ja og nei. Hensikten med denne boken er ikke å prøve å bevise at det finnes lettvinde løsninger. Den er heller å sette spørsmålstejn ved en del forutfattede meninger både i øst og vest og stimulere til nytenkning. Ikke minst vil den få fram betydningen av å forandre *både* menneskelige holdninger og samfunnsstrukturene.

I forskjellige land har jeg knyttet vennskap med marxister

– mange av dem med livslang erfaring i revolusjonære bevegelser. Deres globale syn og strategi utfordret meg. Det gjorde også deres vilje til å ofre. I timelange diskusjoner ble det klart hvor våre oppfatninger skilte lag, og hvor uenighet bare var et resultat av misforståelser, utilstrekkelig viten eller fordommer. Disse diskusjonene har gitt råmaterialet for det meste av denne boken.

Alle samfunnssystemene har vist seg å ha avgjørende svakheter. Kapitalismen har fremmet økonomisk vekst, men ikke rettferdig fordeling. Det gjelder både innen og mellom landene. Kommunismen har vunnet en fjerdedel av jordens befolkning, men har ikke evnet å begrense de styrendes makt eller overvinne nasjonalismen som sår splid i egne rekker. Velferdsstaten har gitt sikkerhet fra vuggen til graven, men lite å leve for og lite solidaritet med land som er dårligere stillet.

Det er åpenbart at vidtrekkende strukturforandringer må til i alle leire. Nye barrierer må reises mot umenneskeligheten menneskene imellom. Men hva med mennesket selv?

Hittil har ingen samfunnsstruktur kunnet hamle opp med menneskets geniale evne til å skaffe seg fordeler på andres bekostning. Kina har satset kolossalt på å forandre folks holdninger, kanskje nettopp fordi Mao var realistisk nok til å innse at «i et klasseløst samfunn vil kampen mellom det nye og det gamle og mellom rett og urett aldri opphøre».¹

Det er ofte vanskelig å skille mellom det reaksjonære og det progressive. Noen og hver kan komme til å forsvare dogmer og institusjoner som hører fortiden til. Det gjelder høyresiden såvel som venstre-siden, den troende såvel som den ikke-troende. Vår epokes, vårt folks, vårt miljøes tilvante tenkning har et farlig grep på oss, som lett fordreier vår oppfatning av virkeligheten og lukker sinnet for nye ideer. I en tid som forandrer seg så raskt som vår, og med atombombens Damoklessverd hengende over oss, er villigheten til å nyvurdere våre antakelser og doktriner blitt en forutsetning for å overleve.

Er menneskeheten på vei til en eller annen forferdelig skjebne, til en katastrofe uten sidestykke? Eller er konflikter og motsetninger fødselsveene for en ny og bedre verdensorden? Svaret er ikke gitt på forhånd. Hvis vi vil være med på å trygge framtiden, må vi lete fram spirene til det nye og satse alt på å gi dem vekstmuligheter.

Oslo i desember 1977

Jens-Jonathan Wilhelmsen

1. Solidaritet

En fiendtlig verden omgir det moderne menneske. Det gjelder ikke bare for dem som sulter eller blør i fjerne land. Det gjelder i det rike vestens storbyer, som riktignok har klart å overvinne mange trusler og plager som hjemsøkte tidligere generasjoner, men hvor kriminalitet og vold øker. Det gjelder for millioner som ser inflasjonen tære på lønningsposen eller arbeidsløsheten stå foran døren.

For å mestre slike problemer trenger menneskene hverandres hjelp. Appellene om solidaritet mellom grupper og nasjoner blir stadig mer inntrengende. «Økonomisk er vi alle avhengig av hverandre. Troen på at hver nasjon får greie seg selv, er like farlig som troen på at hver mann får greie seg selv her hjemme,» sier en britisk statsminister.²

Men det er et stort gap mellom erkjennelse og praksis. Restriksjoner som innføres av stadig flere land for å beskytte egne industrier mot utenlandsk konkurranse, kan føre verdensøkonomien ut i enda større vanskeligheter, fastslår sekretariatet i GATT, Generalavtalen for toll og handel.³ Den tredje verden klager over at de industrialiserte land bruker sin økonomiske makt til å holde prisene på u-landenes varer nede. De rike land bedyrer sin vilje til å hjelpe, men i praksis gjøres ofte det motsatte.

Nå har ikke rike land noe monopol på nasjonal selvishet. U-landenes kamp for rettferdigere fordeling hemmes av splittelsen dem imellom. Forsøkene på å skape en felles front av u-land som produserer det samme råmateriale slår ofte feil fordi hvert land skuler til egne kortsiktige fordeler.

Den kommunistiske verden lever heller ikke opp til solida-

riteten den preker. Sovjet-Unionen har ofte tvunget de andre folkerepublikkene i Øst-Europa til å tjene Sovjets økonomiske interesser, eller tilpasse sin økonomi til Sovjets behov. Og da Kina i 1960 hadde alvorlige økonomiske vansker, trakk Sovjet plutselig eksperter og hjelp tilbake.

«Sovjet-marxismen har aldri greid å forsone motsetningen mellom sin egen nasjonalisme og den marxistiske internasjonalsisme – verken i sin strategi eller i sin ideologi,» skriver den marxistiske filosof Herbert Marcuse.⁴

Har Kina greid det? Da den danske utenriksminister K. B. Andersen kom tilbake fra Kina, var han imponert over visse sider av samfunnssystemet, men bekymret over at kineserne automatisk var mot alt som Sovjet var for.⁵ I Peking blir venstre- eller høyre-orienterte gjester fra andre land mottatt med de samme æresbevisninger. «Gjestens forhold til Sovjetunionen er som regel viktigere enn hans politiske standpunkt,» skriver Neue Zürcher Zeitung.⁶ Alvorligere var Bangla Desh-konflikten i 1970, da Kina støttet Pakistan mot et land som åpenbart kjempet for sin selvstendighet. Men Sovjets støtte til Bangla Desh fikk Kina til å støtte Pakistan.

For øyeblikket hviler verdens maktbalanse på trekantforholdet USA – Sovjet – Kina. På tross av splittelsen mellom Sovjet og Kina er de to fremdeles enige om ett mål: Nødvendigheten av å påskynde USAs sammenbrudd som kapitalismens høyborg. Men dette målet lar et avgjørende spørsmål stå ubesvart: Hva skjer om vi vender tilbake til en bipolar verden, med Sovjet og Kina som de to stormakter?

Nå skulle en tro at nasjonalstatens sterke stilling i alle fall ville resultere i solidaritet med ens egne landsmenn. Men i et langstrakt land som vårt erfarer vi at det ikke er så enkelt. Av våre 250 privatpraktiserende medisinske spesialister er det bare 9 som har slått seg ned mellom Trondheimsfjorden og Kirkenes.⁷ Det behageligere liv, det vennligere klima, de allsidige tilbud i sør veier tyngre enn menneskenes behov i

nord. Det gjelder selvsagt ikke bare for legene, og folk i nord reagerer ofte sterkt mot manglende solidaritet sørfra. Det gjør det ikke lettere at livsviktige beslutninger angående Nord-Norge tas i Oslo, nesten 2 000 kilometer unna. Fjernstyring fra myndigheter med en forkjærlighet for rasjonalisering og ensartethet skaper ofte problemer.

For samene blir slike spørsmål enda alvorligere. Nylig gikk en liten folkegruppe, østsamene (også kalt skoltesamene), til grunne. De og deres kultur ble oppslukt av stor-samfunnene omkring dem: Finland, Sovjetunionen og Norge. Er det en naturlov at de større og sterkere samfunn må sluke de små? Kan de små bare overleve ved å isolere seg? Eller kan et storsamfunn opparbeide solidaritet nok til å respektere et lite samfunns egenart og kjempe for dets livsrett? Norge er selv et lite samfunn. I dag er spørsmålet akutt for samene. Men i den mektige og verdensomspennende integrasjonsprosessen som nå foregår, kan tampen en dag begynne å brenne også for Norge.

En europeisk politiker sa nylig at nasjonalstaten er avlegs, og at verdensdelen er framtidens naturlige enhet. Overfladisk sett synes den økende globale integrasjon å stå i motsetning til mindre etniske gruppers kamp for en atskilt eksistens, som den for eksempel pågår i Wales eller de baskiske provinser. I virkeligheten kan det være at de to strømninger utfyller hverandre. Internasjonal integrasjon må gå sammen med styrking av de kulturelle og etniske røtter. Ellers blir tapet av identitet utålelig. For at et tre skal bli stort, må røttene være dype.

En minoritets kamp for identitet og rettferd kan bidra til menneskehetens enhet. Men forurenset av hat og sjåvinisme blir den en del av splittelsen i verden. Renset danner den et skapende og uunnværlig element i en verden som holder på å bli en.

Minoritetenes kamp for medbestemmelses- eller selvbestemmelsesrett får følger for samfunnsstrukturen: Den virker desentraliserende og tvinger fram en ny gjennomtenk-

ning av myndighetsfordelingen og sosial organisasjon. Den fremmer mindre sosiale enheter.

Den måten et mindretall behandles på, viser hva flertallets motiver er. Viljen til å ha alt under kontroll fører til en hardhendt integrasjons- og likerettingspolitikk. Fortjeneste- og effektivitetstenkningen leder til en nedvurdering av kulturer som setter andre verdier høyere. Mens solidaritet verdsetter og fremmer det særegne en etnisk minoritet eller et lite folk kan bidra med fordi deres kultur er annerledes.

Minoritetene er ofte bærere av verdier som flertallet har fortrenget. Indianerne og samene kan f.eks. lære Vestens mennesker noe om forholdet til moder jord. En av de ledende indianske intellektuelle, Vine Deloria jr., skriver: «For indianerne betyr sivilisert liv at mennesket når det nyttiggjør seg jorden og dyrene, skal sette så få spor etter seg som mulig. Universet blir betraktet som en organisk enhet. Når noen bruker deler av det, er de forpliktet til å erstatte eller gi tilbake det de har brukt».⁸ Alf Isak Keskitalo, seksjonsleder ved Nordisk Samisk Institutt, berører det samme: «Jeg tror vi kan hjelpe verdens folk til å få et annet forhold til skaperverket, og dette kan hjelpe mennesker til å få et dypere og mer ekte forhold til hverandre.»⁹

Vår solidaritet må omfatte hele skaperverket, også de mest forsvarsløse deler av det. Når naturen forurenses eller dyreslag blir utryddet, dør noe inne i mennesket også. En indre virkelighet i oss gjenspeiler den ytre virkelighet omkring oss. I diktet «Snø og granskog» skildrer Tarjei Vesås denne enheten:

«Frå første stund
er det vårt.
Før nokon har fortalt det,
at det er snø og granskog,
har det plass i oss –
og sidan er det der
heile heile tida.

Ja, lia med snøen
og tre ved tre
så langt ein ser,
kvar vi er
vender vi mot det.
Og har i oss ein lovnad
om å koma heim.
Koma heim
gå borti der,
bøye greiner,
– og kjenne så det fer i ein
kva det er å være der ein høyrer til.»¹⁰

En ny ansvarsfølelse for vår omverden og våre medmennesker må vokse fram naturlig, og ta sitt utgangspunkt i den enkelte. Den må omfatte dem som lider i fjerne land, men er uekte hvis den ikke tar like mye hensyn til dem som er oss nærmest. Det er mange paralleller til beretningen om en gammel kvinne som nylig sultet ihjel i sin leilighet midt i en europeisk storby. Hun ble for syk til å bevege seg, og ingen så til henne.

Et håpefullt tegn er den voksende interessen blant unge mennesker for taperne, uteliggerne, de handikappede. Den uttrykker en lengsel etter å bryte med en livsstil som er for ensidig opptatt av konkurranse og suksess. Under overflaten ønsker vi å tjene, ikke bare å klatre.

En slik ansvarsbevissthet er overbevisende hvis den også omfatter ens egen familie. At mange familier er selvopptatte og eksklusive, er ingen unnskyldning for å utelukke dem fra den solidaritet mange unge ellers hylder. Hvor mange sønner og døtre gir ikke opp foreldrene som håpløst gammel-dagse og lukker dem ute av sine liv? Hvor mange foreldre gjemmer ikke egne feil bak et røkteppe av prektighet, men dømmer sine barn når de kommer i vanskeligheter?

Ekte solidaritet betyr å identifisere seg også med den annens svakheter og begrensning. Selvsagt sakter foreldrene

ofte akterut og unge mennesker overser hva fortiden kan lære oss. Kan en vente noe annet når livet flyter så fort som i dag? Det er jo nettopp en av grunnene til at generasjonene trenger hverandre. Hvis vi ikke dømmes, åpnes veien for en skapende og gjensidig læringsprosess. Uten en slik prosess er sjansene for å unngå fallgruvene i vår felles framtid små.

Vi er raske til å legge skylden på våre ledere. Men er ikke lederne som oftest et speilbilde av folket? Våre bevisste og ubevisste mål, det vi frykter, elsker eller hater, bringer lederne til makten, i alle fall i et demokrati. Vi kan ikke vente oss eksemplarisk solidaritet fra lederne hvis de fleste av oss kjemper med nebb og klør for egen fordel.

Ikke alle kan dele Jimmy Carters optimisme, som under valgkampen utbrøt: «Tenk om vi kunne få en regjering så idealistisk, så medfølelse og så kjærlig som det amerikanske folket. Hvilken vidunderlig forandring det ville bli!»¹¹

Intet menneskelig være meg fremmed, sa Goethe. Med mindre vi identifiserer oss med hverandre, vil samfunnet løses opp i grupper av ensidige og hatske fanatikere. Det betyr selvsagt ikke at vi skal tolerere den som utbytter, snyter eller undertrykker sine medmennesker. Kampen mot slike onder må føres med mere lidenskap, ikke mindre. Men det betyr at vi er realistiske nok og ydmyke nok til å innse at ondskapen vi fordømmer i andre, også er i oss selv. Dette er det uunnværlige grunnlag for brorskap mellom menneskene.

Som den sovjetiske dikter Jevgenij Jevtusjenko skriver i «Samvittigheten»:

«I denne vide verden
hvor ingen er uten synd
så lenge det er noen som hvisker:
Hva har jeg gjort?
er det enda mulig å gjøre noe.»

Jeg har en venn som ble dømt til døden av tyskerne under krigen. Han unngikk å bli henrettet, men ble torturert. En

dyp forakt for torturistene vokste fram i ham. Like etter Tysklands kapitulasjon sto han vakt over en gruppe tyske fanger. Han ga ordre til en utmattende straffe-ekskusjon, og plutselig merket han at han følte en dyp tilfredsstillelse ved å pine dem. Han var ærlig nok til å akseptere at sadisme også fantes i ham selv. Fra den dagen hatet han ikke tyskerne lenger.

Solidaritet betyr å bære hverandres byrder. På det internasjonale plan må vi aktivt ville en omfordeling av verdens rikdommer. Praktisk betyr det å arbeide for en nystrukturerings av det økonomiske liv i et omfang som vel savner side-stykke i historien.

Den nåværende økonomiske verdensorden er blitt lagt opp på i-landenes premisser, ut fra deres syn og interesser. Siktepunktet har stort sett vært økonomisk vekst og en sam-ordning av nasjonale interesser.

Nødvendigheten av omfordeling bringer inn et annet element. Det internasjonale fondet som nå opprettes for å sikre u-landene bedre inntekter av deres råvarer, er bare en begynnelse. Industrialiseringen av u-landene vil lede til en ny internasjonal arbeidsdeling, og kreve ofre av det mindretall som hittil har hatt brorparten av industri-produksjonen.

Formannen i det vest-tyske tekstilarbeiderforbundet pekte nylig på at importen av tekstilvarer fra Sørøst-Asia alene, i 1975 hadde kostet Forbundsrepublikken 40.000 arbeidsplasser. En kan ikke si at industrialisering av u-landene er populært blant våre medlemmer, føyde han til.¹²

På lang sikt må det imidlertid være klart at den beste løsning på i-landenes overproduksjon er å heve kjøpekraften til verdens hundreder av millioner fattige. Da det store flertall av dem lever på landsbygda, må utvikling av jordbruk og småindustri få større prioritet. Vi må bidra til at u-landene prioriterer produksjon av nødvendighetsvarer for sin egen befolkning framfor luksusvarer som selges til de rike land.

Den britiske økonomen E. F. Schumacher har i de senere

år kunnet gjøre meget for å få hjelpeinnsatsen bort fra en for ensidig beskjeftigelse med storindustri. Hans autoritet ligger i at han selv bodde lenge nok i u-land til å forstå deres situasjon og kultur innenfra. De fleste av oss i Vesten er for opptatt med våre egne saker til å gi oss tid til et slikt studium. Men solidaritet betyr å forstå den annen i dybden, og er nøkkelen til å kunne hjelpe på rett måte.

På grunn av den langvarige lavkonjunkturen er det vanskelig for i-landene å gjennomføre de forandringer som en ny økonomisk verdensorden påtvinger deres egne samfunn. I Norge er vi så heldige at vi har olje-inntektene som en slags støtdemper. Det gir oss et ekstra ansvar: Vi kan være en foregangsnaasjon når det gjelder å åpne våre markeder for u-landenes ferdigvarer, støtte utviklingen av u-landenes jordbruk, fiske og industri, tilpasse vårt eget næringsliv til en ny internasjonal arbeidsdeling. Samtidig må vi sørge for å gi fullverdige omskoleringsmuligheter og nye oppgaver til dem som mister sine arbeidsplasser. Solidaritet begynner også her med våre nærmeste.

Norges ressurser er ikke store, men eksemplets makt kan sette større krefter i bevegelse.

Nøden i verden er en utfordring til hele vår måte å leve på. Den indiske redaktør Rajmohan Gandhi, Mahatmaens sønnesønn, sier det slik: «Selvsagt trenger vi økonomisk hjelp. Vi trenger mer hjelp. Men kan utenverdenen også bidra til å fremme ubestikkelighet, disiplin, respekt for menneskeverdet? Uten disse egenskapene må dere være klar over at India kan gjøre Vesten fattig før dere gjør oss rike. Med disse egenskapene skal vi selv komme langt med løsningen av våre problemer.»¹³

Kanskje det henger sammen med de rike lands materialisme når de overser den menneskelige faktors betydning. «All historie og all samtidserfaring peker på at det er mennesket og ikke naturen som er den primære ressurs, at nøkkelen til all økonomisk utvikling befinner seg i menneskets sinn,» skriver E. F. Schumacher.¹⁴

Når det gjelder holdningen til medmennesket, penger, disiplin, etc., er det åpenbart at Vesten bare kan gi videre det den selv praktiserer. Hvis vi virkelig vil hjelpe, må vi ikke bare gi finansiell støtte og know-how, men rette søkelyset mot våre egne holdninger og verdier. Da kan vi med en helt annen troverdighet presse på for at hjelpen ikke sløses bort av usolidariske mennesker i de fattige land selv.

Å spre en holdning har ikke noe å gjøre med kulturimperialisme. Kulturimperialismen påtvinger et annet samfunn sine egne verdier og ideer. Solidaritet derimot, søker etter løsninger som kan anvendes overalt. De kan komme fra øst eller fra vest, og bevege seg i alle retninger. Noe av det viktigste er å være ydmyk nok til å la andre vite hva vi lærer av våre feilgrep.

Det er ikke utenfor alminnelige menneskers rekkevidde å bygge slike broer av solidaritet mellom folkene. Men det koster. Det forutsetter en utvidelse av vårt personlige ansvarsområde, en innsats for å nå dem som bestemmer de politiske retningslinjer og en kamp for den offentlige mening.

2. Det nye menneske

Menneskene selv er og blir det uberegnelige element i ideologenes og samfunnsplanleggerens kalkyler. Om og om igjen gjør de papirplanene til skamme og overrasker noen ganger optimistene, andre ganger pessimistene.

Mange har gitt opp å forandre mennesket. De setter sitt håp til strukturer som skal beskytte den svake og begrense den sterkes overmakt. Andre bruker menneskets grådighet som drivkraft for det økonomiske framskritt. Atter andre har kommet til at mennesket må settes i en sosial tvangstrøye. Men hvem setter tvangstrøyen på hvem?

Kommunistene tror at mennesket må forandres. En resolusjon fra det sovjetiske kommunistpartiets 22. kongress (1961) lyder: «Partiet mener at kampen for det nye mennesket er den vanskeligste delen av den kommunistiske samfunnsforandring. Med mindre vi kan få utryddet den borgerlige moral og oppdradd menneskene i den kommunistiske, hvilket betyr etisk og åndelig fornyelse, er det ikke mulig å bygge et kommunistisk samfunn.»

Kristendommen forkynner også det nye menneske. «Den som lever i Kristus, er en ny skapning. Det gamle er forbi, noe nytt er blitt til,» skrev Paulus (Annet brev til korinterne). Men det er sjelden å høre Vestens ledere proklamere en slik fornyelse som nøkkelen til et bedre samfunn. Det er et paradoks at talsmenn for den historiske materialisme legger mere vekt på menneskets fornyelse enn lederne i Vesten med sitt kristne grunnlag.

Hva skulle karakterisere det nye menneske? Mao Tsetung var en av dem som satset mest på å forandre folks hold-

ninger. «Vi må alle lære den absolutte uselvskhetens ånd...» skriver han. «Et menneske kan være utstyrt med større eller mindre dyktighet, men er det preget av denne ånd, er det edelt og rent, et moralsk og rettskaffent menneske hevet over lavtliggende interesser, et menneske som kan være folket til nytte.»¹

En ledende sovjetisk ideolog sier at ekte kommunister «har fornyet seg og oppnådd en ny holdning til arbeid og sosiale plikter, en høy grad av disiplin og etisk renhet, samsvar mellom ord og gjerning.»²

Men dessverre mangler det nok meget på samsvaret mellom ord og gjerning, både i øst og vest. Spørsmålet er hvordan vi, for vår felles framtids skyld, kan begynne å overvinne motsetningen.

Lenin sa at kommunistisk moral er underordnet klassekampens interesser.³ Han rettferdiggjorde denne moralske relativismen ved å vise til det altoverskyggende mål: Å bringe det kapitalistiske system til fall. Innen dette systemet, mente han, var det umulig å oppnå en høyere moral. Nødvendigheten av en revolusjon rettferdiggjør midlene som må til for å sette den i verk.

Men hvis moralen er underordnet et politisk mål, reiser det spørsmålet om hvem som avgjør hva som er rett og galt. Stalin kunne påstå at de blodige utrensningene i 30-årene var nødvendige for å forsvare revolusjonen mot forrædere. Som Herbert Marcuse skriver: «Det går en rett linje fra Lenins... forestilling om det sentraliserte, autoritære parti til Stalins personlige diktatur – en linje der 'vitenskaplig determinisme' viker (i praksis, om ikke i ideologien) for avgjørelser truffet på grunnlag av vekslende politiske og endog personlige mål og interesser. Subjektive faktorer seirer over de objektive faktorer og lover.»⁴

Å gi en enkelt eller et parti retten til å avgjøre hva som er moralsk og umoralsk, er å overvurdere menneskets ufeilbarhet.

Watergate-affæren kaster lys over dette. De sammen-

svorne i Nixons stab underordnet moralen et politisk mål, i dette tilfelle presidentens gjenvalg. En kan forestille seg hvilke argumenter som ble brukt for å døyve samvittigheten: «Det vi gjør er kanskje ulovlig, men det er i landets interesse. Hvis Nixon ikke blir gjenvalgt, hva vil da skje med avspenningspolitikken eller freds-bestrebelsene i Vietnam? Vi må sikre hans gjenvalg, selv om midlene ikke er de beste.»

En handling som bryter ned den enkeltes integritet, som håndteringen av Watergate-saken gjorde, kan synes å være i nasjonens interesse. I virkeligheten øker den hensynsløsheten, mistilliten og splittelsen i et samfunn.

Den overordnede verdi er ikke et politisk mål, men menneskeverdet. Både øst og vest må på nytt bli klar over verdienes rangorden. Hvis ikke samfunnslivet underordnes forpliktende etiske normer, befinner vi oss på et farlig skråplan.

Heldigvis er verdens store religioner stort sett enige om hvilke normer vi bør respektere. Det samme gjelder de fleste kommunistiske tenkere. «Regner man opp de høyeste moralverdier som kommer til uttrykk i sovjetisk etisk filosofi, er det vanskelig å finne en eneste moralsk forestilling eller et moralsk idékompleks den ikke har felles med vestlig etikk,» skriver Marcuse.⁵ Menneskehetens samlede erfaring har utkrystallisert disse normene som nødvendige trafikkregler for et sivilisert samfunn. Hvor de ikke blir tatt hensyn til, er kollisjoner, ulykker og trafikk-korker uunngåelige.

En etikk må bestå av normer som i størst mulig grad er entydige og ikke lar seg mistolke. Frank Buchman, opphavsmannen til Moralsk Opprustning, satte ordet «absolutt» foran de normer han framsatte: Absolutt ærlighet, renhet, uselviskhet, kjærlighet. Menneskets evne til å vri seg unna en moralsk utfordring er stor. Relativ ærlighet, uselviskhet o.s.v. setter døren på gløtt for opportunistiske fortolkninger, mens absolutte normer trekker en klarere linje mellom rett og galt.

Noen mener at absolutte normer forlanger for meget av

mennesket og fører til et skyldkompleks som dreper gleden og friheten. Professor Victor Frankl, som overtok Freuds lærestol i Wien, er en psykolog som hevder at denne antakelsen er gal. Mennesket er laget slik, skriver han, at det er på sitt beste når det lever i spenningsfeltet mellom en uoppnåelig norm og sitt faktiske liv.⁶ Hvis vi skjærer våre normer og idealer ned til hva vi kan greie, leder det til stagnasjon og forflatning.

Men hva betyr det konkret å leve etter slike normer? Ta for eksempel ærlighet, en egenskap de fleste mener det nye menneske bør ha. «Uten en ærlig innstilling er det helt umulig å få utrettet noe,» sa Mao.⁷

Ærlighet er en nøkkel til ekte og skapende forhold mellom mennesker. En ung nordmann forteller følgende: «Det plaget meg at jeg ikke hadde et godt forhold til mine foreldre. Etter min mening forsto de meg ikke fordi de var for gammeldagse. Ærlighet fikk meg til å innse at en stor del av mitt liv foregikk bak deres rygg, omhyggelig skjult. På den basis var det urimelig å forlange at de skulle forstå meg. Løgner og halvsannheter over et lengre tidsrom hadde reist en mur mellom oss, så vi ikke lenger kunne nå fram til hverandre. Hvis jeg ville bane vei for kommunikasjon og tillit, måtte jeg ofre stoltheten og være ærlig om det jeg hadde skjult. I et helt år nølte jeg. Det krevet mer mot enn noe annet jeg har gjort, men resultatet var overraskende. Jeg ble ikke fordømt, som jeg hadde ventet. Tvert imot, noen uker senere kom far og fortalte meg om en alvorlig svikt i hans eget liv. Jeg kunne nesten ikke tro mine egne ører. Plutselig kom han ned fra sin pidestall og ble like menneskelig som jeg selv følte meg. Nå sto vi begge på samme nivå og kunne som likemenn kjempe for det beste i hverandre. Senere var han ærlig med min mor om visse ting som hadde stått mellom dem. Det igjen førte til en fornyelse i deres ekteskap. Jeg har ofte siden vært fristet til å la ærligheten fare, men denne opplevelsen overbeviste meg om at ærlighet er det naturlige og skapende grunnlag menneskene imellom.»

«Når et menneske avviker fra sannheten, blir han en fremmed for seg selv og andre», skriver en amerikansk psykoterapeut.⁸ Mange av oss tar på en maske for å dekke over virkelige eller innbilte svakheter: Hardhet for å skjule frykt, uavhengighet for å skjule en lengsel etter kjærlighet, likegyldighet om utseende for å skjule mindreverdighet om utseende. Det er befriende å la masken falle og være det en er.

Ærlighet kan også styrke vår uavhengighet overfor politiske eller økonomiske krefter som vil manipulere oss. Vi kan manipuleres hvis vi ikke er klar over hva våre dypere motiver er. Hitler spilte med virtuos dyktighet på det tyske folks krenkede stolthet, hevnlyst, fordommer, og ledet dem til en skjebne de ikke hadde ønsket seg.

Sjelen er et isberg som flyter med bare syvendedelen av sin masse over vannet, sa Sigmund Freud. De fleste vegrer seg for å erkjenne at destruktive krefter som hevnlyst eller hat har makt over dem. De vil heller opprettholde et selv-bilde som er mindre ydmykende for jeg'et. Dertil kommer at disse lyssky kreftene er mestere i å kamuflere seg.

Det bur ei innful ætt på jord
vi er kje det vi seier
Or elskarhjartet dryp det ord,
men dyret i oss teier,

skriver Tor Jonsson.⁹

Vår evne til å bli ledet av «den rene fornuft», ja til og med opplyst egeninteresse, er sterkt begrenset. Men den vokser når vi er ærlige om de underliggende drifter som manipulasjon kan appellere til.

Dette gjelder for våre kjøpevaner også. «Vi kjøper ting vi ikke trenger for å gjøre inntrykk på naboer vi ikke liker,» sa en spøkefugl. Hvis vi gjennomskuer prestisjekampen for å holde tritt med naboen eller kaller grådigheten ved dens rette navn, blir vi ikke så lett manipulert av reklame. «Sannheten skal gjøre deg fri.»

Problemet finnes ikke bare i de vestlige forbrukersamfunn. Gulasjkommunismen gjør menneskene til slaver av de forbruksbehov de er blitt dressert opp til, skriver en marxistisk samfunnskritiker i Øst-Tyskland.¹⁰

Ved siden av ærlighet er uselviskhet, eller evnen til å praktisere solidaritet, et kjennetegn på det nye menneske. Denne utfordringen er særlig aktuell for de rike land. Magasinet *Newsweek* skriver at amerikanerne kaster bort opp til femogtyve prosent av den maten de kjøper.¹¹ Det kan ikke være meget annerledes i de øvrige rike land. Samtidig dør ca. 40 millioner mennesker av underernæring hvert år. Mens gjennomsnitts-inderen tjener 400 kr. i året, røker gjennomsnitts-tyskeren for 550 kr. i året.

Likegyldighet karakteriserer ikke bare vår holdning til fjerne land. Den skader også våre egne familier, naboer og landsmenn. En tsjekker som studerte i Vesten fortalte meg: «Det jeg finner mest vanskelig her er mangelen på vennskap mellom menneskene. Alminnelige mennesker står hverandre nærmere og hjelper hverandre mer i Tsjekkoslovakia.»

De fleste har det for travelt til å prate, til ganske enkelt å være en venn for andre. De som ikke har så meget å gjøre, får dårlig samvittighet og ser seg om etter gjøremål som vil øke deres status eller levestandard; i stedet for å bruke det privilegium at de er frie til å møte et akutt behov: Å ha tid for mennesker.

Ønsket om å realisere seg selv har sin berettigelse, men mange gjør det med egoistisk ensidighet. Selvsagt kan hvert menneske bidra med noe uerstattelig, og det er vårt ansvar at våre evner og muligheter brukes fullt ut. Men det er også vårt ansvar å hjelpe andre til å gjøre det samme. Å leve slik at andre vokser er en del av uselviskhet. Det kan bety å ofre egne sjanser for at en annen kan finne sin bestemmelse – ektefelle eller barn, venn eller kollega.

At ditt politiske syn pålegger deg uselviskhet er ingen garanti for at du lever tilsvarende. Kuba har satset på at flere kvinner skal ta jobber og flere menn gjøre hjemmearbeid.

Men det møter motstand. «Nå har jeg ofret de ti beste årene av mitt liv for revolusjonen», sier en kubansk offiser. «Jeg sloss fra jeg var femten til jeg var femogtyve. Det skulle bare mangle at jeg nå skulle gjøre husarbeidet!»¹²

Vårt syn på kvinnens rolle i samfunnet gjennomgår en hårdt tiltrengt forandring. Men utfordringen er mer omfattende: hjelper vi andre, uansett kjønn, til å vokse og utvikle seg, eller konsentrerer vi oss bare om selv-realisering?

Den som mister sitt liv skal finne det, sa Jesus. Når vi bruker livet i store og uselviske måls tjeneste, utvikles vi mest og strekkes mot våre evners ytterste grenser.

Frans av Assisi er en helgen for vår tid. Uten hjelp fra massemedia utløste han en impuls som fikk hundre tusener til å tjene sine medmennesker i stedet for å dyrke rikdom og status.

«Mennesket frigjøres fra maktens og besittelsens illusjon når det godtar det paradoks at Gud var til stede i den korsfestede Jesus, i den dypeste fornedrelse og maktesløshet,» skriver Roger Garaudy, inntil 1970 det franske kommunistpartiets sjefsideo­log. «Gud er ikke den romerske keiser eller grekernes skjønne og sterke menneske. Tro er ikke et løfte om makt. Den er overbevisningen om at det bare er mulig å skape en kvalitativt annerledes framtid hvis vi identifiserer oss med dem som er mest nakne og nedtrampet og binder vår skjebne til deres i den grad at vi ikke kan forestille oss noen annen seier enn deres . . .

Kjærlighet finnes bare når et menneske er uerstattelig for oss og vi er rede til å ofre vårt eget liv for det. Når vi er rede til dette offer for de minste blant menneskene, da er Gud i oss. Han er den makt som kan forandre verden.»¹³

Uselviskhet finnes bare hvor det er kjærlighet. Kjærlighet er kraften som får oss til å ville det beste for andre, og hjelper oss til å forstå hva de trenger. Den er det uunnværlige grunnlag for all etikk.

Men kjærligheten er blitt feil framstilt av mange som sier de tror på den. Deres praksis har gitt inntrykk av at kjærlig-

het er noe søtladent som tolererer onder som ikke skulle tolereres. Følgen er at mange ikke har noen tro på kjærligheten som en samfunnsforandrende kraft.

Den søtladne kjærlighetsoppfatningen får oss til å se på ufred som det største onde, og foretrekke status quo framfor forandringens risikable veier. I klubber, bevegelser, kirker, kontorer blir det vennlige klapp på skulderen sett som kjærlighet. Og selvsagt kan det være det. Men kjærlighet kan også være å si den sannhet som ingen ønsker å høre, og ta de spark som følger etter.

«Jeg elsker deg som du er, men jeg vil kjempe for at du blir den mann du er ment å være,» sa en kone til sin mann. Slik kjærlighet koster noe og har i tillegg til hengivenhet også korrektiv og visjon i seg.

Den søtladne utgave av kjærligheten bygger som regel på selviskhet: Jeg vil bli avholdt, og sier og gjør det som får folk til å sette pris på meg. Denne formen for fredelig sameksistens leder til stagnasjon.

Mange marxister tror at kjærlighet bare er på sin plass overfor dem som deler deres ideer eller tilhører en bestemt klasse. Tidsskriftet *Kina i dag* regner opp dydene til soldaten Lei Feng, blant dem at han var «bitter mot fienden, nærte dype proletariske følelser for folket og stadig lette etter nye måter å tjene det på».¹⁴

Selvsagt er det riktig å hate det onde, å hate at mennesker misbrukes eller undertrykkes. Men noe annet kommer inn når vi begynner å hate *mennesker*. Den slags hat kan ikke som en laserstråle rettes utelukkende mot et begrenset mål eller en fiende. Det gjennomsyrer etter hvert hele ens personlighet og virker på ens forhold til alle mennesker – også dem man er glad i eller enig med. En indre hardhet vokser fram.

Dette er kanskje en av grunnene til all splittelsen mellom revolusjonære grupper som har samme ideologi, men bruker hat som drivkraft. Det kan også være at strømmen av skjellsord mellom Kina og Sovjetunionen har noe av samme årsak.

Kjærlighetens forbundsfelle er tilgivelsen. Å være i stand

til å tilgi og be om tilgivelse er et tegn på modenhet. Når vi ikke kan tilgi, er det mest på grunn av vår bastante selvrettferdighet. Vi konsentrerer oss om våre egne gode sider og den annens dårlige. Bare realisme kan gjenopprette balansen: Ingen av oss er helgener, vi trenger alle tilgivelse for noe.

Angolas president, Agostinho Neto, skriver i diktet *Striden*

Vold
stemmer av stål i solskinn
setter fyr på landet

Drømmer brytes
mot en mur av bajonetter.

En ny bølge reiser seg
og håpet smuldrer bort
over lik uten grav

En ny bølge i kampen reiser seg
en til og enda en
og etter striden
vil bare vår tilgivelse bli tilbake.¹⁵

Kjærlighet kan også hjelpe oss til å gjenvinne vår tapte uskyld når det gjelder sex. Kjønnslivet er blitt overtatt av Vestens forbrukermentalitet, hevder psykologen Erich Fromm.¹⁶ Vi krever øyeblikkelig tilfredsstillende av alle ønsker, og er på jakt etter stadig nye sensasjoner.

Noen marxistiske tenkere hevder at dette misbruket av sex blir oppmuntret av de ledende kretser i Vest for å sikre deres maktposisjon. Jakten etter sex avleder fra det nåværende systems undertrykkelse og nøytraliserer den protest som kunne bli farlig for systemet.

Om Vestens sex-dyrkelse er et resultat av bevisst manipulasjon eller ikke, resulterer den åpenbart i at mer og mer av

vår oppmerksomhet konsentreres under beltestedet, på be-
kostning av en verden som trenger vår udelte innsats og ska-
pende kraft. Det er betegnende at vår vestlige livsform for-
binder to tilsynelatende motsetninger: Øket seksuell utfol-
delse og økende fremmedgjøring menneskene imellom.

«Frigjør seksuallivet og du slavebinder vår erotiske leng-
sel,» skriver Stein Mehren. «Det vi kaller frigjøring er
nettopp den største hindring for personlig forløsning i dag.
Hvem av oss har ikke latt seg friste til en liten frihet sånn
dann og vann og dermed avledet de lengsler som skulle føre
oss mot oss selv og mot vårt ene medmenneske.»¹⁷

En mann fortalte meg at han var lidenskapelig motstander
av alle former for utbytting. Men han ble klar over at han
hadde brukt kvinner seksuelt uten å ta hensyn til deres be-
stemmelse eller verd som menneske. «Det er jo utbytting!» sa
han. Dette kan foregå innenfor eller utenfor ekteskapet.
Seksualiteten er en av livets største gaver, og den må bevisst
beskyttes mot urenheter.

Renhet setter søkelyset på våre innerste motiver. Sex er
bare en del av bildet. Renhet spør hva vi virkelig ønsker for
den annen. Den utfordrer vår holdning til makt, tillater
verken dominering eller underkastelse. Renhet vil den annen
vel og gir uten beregning.

Noen av de dypeste krefter i mennesket finner sitt uttrykk
i kjønnslivet, og vår holdning til det er avgjørende for hva
vi i det hele tatt har å gi samfunnet. Renhet styrker evnen
til medfølelse og identifikasjon, og bringer menneskelighet
inn i forhold som ellers er sjelløse og kalde.

I Vesten i dag er det utenkelig at noen skulle kunne greie
seg uten seksuell utfoldelse. Med en blanding av ærefrykt og
vantro leser vi om ungdommen i Den Kinesiske Folkerepub-
likken. Det ventes at de lever for fedrelandet og holder seg
unna sex og flirt inntil de gifter seg, vanligvis sent i tyve-
årene.¹⁸

Men det avgjørende er jo hva som er hensikten med en
slik moralsk disiplin. Vi har sett eksempler på at totalitære

stater har brukt den til å mobilisere sine folk for aggresjon og hevn.

For Vestens mennesker kunne det imidlertid være en befrielse å oppdage at livet kan være fullt ut tilfredsstillende uten seksuell utfoldelse. Betingelsen er at motivasjonen for slik avholdenhet er riktig. Pliktfølelse, tradisjon eller konformitet strekker ikke til. Virkelig frigjøring på det seksuelle området er et biprodukt av et stort og uselvisk livsmål, av å satse hjerne og hjerte, fantasi, vilje og skaperkraft på å møte den enkeltes og folkenes behov. Dette er verken fortrenning eller forbud, men evnen til å gi avkall – en evne som bærer rike frukter både i ens egen personlighet og i samfunnet.

I dag er det vanlig for mennesker som tenker på å gifte seg, å ha samleie for å oppdage om de passer sammen. Det hevdes at det er bedre å oppdage seksuell uoverensstemmelse før ekteskapet enn etter. Men mynten har også en annen side: Det følelsesmessige engasjement som seksuelt samliv bringer med seg, kan blinde for andre grunner til at man ikke passer sammen, grunner som kan vise seg å være mer avgjørende enn den forenende kraft i det seksuelle.

Ekteskap må bygges på noe sterkere enn sex. Kjærlighet og sex er ikke identiske. De kan til og med være motsetninger. Avholdenhet før ekteskapet kan kanskje hjelpe oss til å skjelne mellom et ekte og et falsk grunnlag for et varig forhold.

Renhet er selvsagt ikke det samme som avholdenhet. Det skjærer langt dypere «Det urene er det blendede, det forvirrede,» skriver en europeisk tenker. «Det rene er ikke det transparente, men det transcendentale. Renhet ligger i retningen, og retning betyr handling.»¹⁹

Det sies i dag at mennesket er blitt myndig. Vi har underlagt oss jorden, og er på vei til stjernene. Men det er ikke herredømmet over våre omgivelser som viser om vi er blitt myndige. Det er herredømmet over kreftene i oss selv.

De normer jeg bestemmer meg til å leve etter, avgjør hva slags menneske jeg blir. Men å bli et nytt menneske krever noe mer enn normer. Det krever en erfaring av fornyelse.

«Verden frykter en ny erfaring mer enn den frykter noe annet,» skriver D. H. Lawrence, «fordi en ny erfaring erstatter så mange gamle erfaringer. En ny ide frykter vi ikke. Den kan vi rubrisere og henlegge. Men en virkelig ny erfaring lar seg ikke rubrisere.»

En slik erfaring får man ikke billig. Den er ofte en følge av en voldsom kamp. De fleste av oss gjør motstand mot en erkjennelse som ødelegger det bildet vi har av oss selv, eller utfordrer den urett vi har vent oss til å leve med. Men det finnes ingen annen vei: For å bli et nytt menneske må vi erkjenne sannheten om det gamle, hva enn vår ideologi, tro eller bakgrunn måtte være.

Noen av oss har skåret sannheten ned til det vi kan fatte med vår hjerne. Men sannheten har andre dimensjoner som kommer fram når vi er ydmyke nok til å søke dem. Hjernen kan si oss at vi har gjort et menneske urett. Men bare hjertet kan føle det så dypt at vår holdning forandres.

For meg hang denne forandringen sammen med spørsmålet om tro. Jeg var agnostiker, men bestemte meg til å gjøre et eksperiment. Jeg forsøkte å lytte til den «indre stemme» eller samvittigheten, og oppdaget at jeg på en rekke punkter ikke levet hva jeg snakket om. Mine politiske og sosiale forestillinger var, i alle fall i mine egne øyne, ganske progressive, men måten jeg levet på svarte ikke til teoriene. Nå tok jeg for første gang denne motsigelsen alvorlig. Det betød blant annet å bringe i orden mitt forhold til noen jeg hadde gjort urett. Det bar frukter som overbeviste meg om at jeg var igang med noe naturlig og riktig.

Samtidig bestemte jeg meg til å eksperimentere på grunnlag av den hypotese at det finnes et høyere vesen. De følgende måneder var preget av mye tvil og vakling, men også av noen slående bekreftende opplevelser. Jeg begynte å tro.

Tro er imidlertid ingen forutsetning for at man rydder opp

i uærlighet, selviskhet eller hat i eget liv. Marx skrev at det var nødvendig «å forandre menneskene i massemålestokk»²⁰ om det klasseløse samfunn skulle bli virkelighet. Det som nå trengs, like meget i vest som i øst, er at forandringen blir en erfaring for millioner av mennesker.

3. Mennesket og strukturene

Vårt århundre har vist at den gamle strid om hvorvidt mennesket eller systemet skulle forandres først, er avlegs. Kapitalismens utvikling har gjort det klart at drastiske strukturforandringer er nødvendige. Kommunismens utvikling viser like klart at det systemet de har innført ikke forandrer mennesket, og delvis av den grunn svikter.

Hva denne striden angår, er det blitt pekt på at Marx ikke var så ensidig som mange av hans tilhengere. I sin tredje tese om Feuerbach skrev han: «Den materialistiske lære at menneskene er produkter av omstendighetene og oppdragelsen, at forandrede mennesker altså er produkter av andre omstendigheter og forandret oppdragelse, glemmer at omstendighetene nettopp forandres av menneskene og at oppdragelsen selv må oppdras.»¹

Engels beklaget seg over at noen av deres tilhengere undervurderte den menneskelige faktor: «Marx og jeg har selv delvis skylden for at unge mennesker av og til legger for meget vekt på den økonomiske faktor. Overfor våre motstandere måtte vi understreke hovedprinsippet som de benekter, og det var ikke alltid tid og anledning til å klargjøre vekselvirkningen mellom forskjellige vesentlige elementer.»²

Akkurat som marxisten ofte har undervurdert den menneskelige faktor, har den kristne ofte oversett det samfunnsansvar som hans tro innebærer. «Han ønsker å skride gjennom den store histories blodige sump iført den private dyds blanke lakksko,» skriver en polsk forfatter.³ At de kristne ikke gjorde Kristi budskap gjeldende i sin sosiale praksis,

bidro til å sette Marx og Engels igang med å finne alternativer.

Siden den tid har en sosial vekkelse funnet sted, og mange kristne har vært blant pionerene for bedre forhold. Men noen har hoppet fra den ene grøften til den andre. «Problemet med noen av de kristne,» fortalte den tyske studentlederen Rudi Dutschke meg en gang, «er at når de først er blitt interessert i marxismen, går de helt overbord og blir stalinister. De skulle heller innse at de kan bidra mest når de bygger på sin tro.»

Årsaken til kapitalismens synder ligger imidlertid ikke bare i menneskelige holdninger, men også i strukturene. Ved å gjøre egeninteressen til utviklingens motor, fostrer kapitalismen likegyldighet overfor dem som er mindre heldig stillet. «Det er hedensk tanke at det eneste som kan få folk til å henge i, er trangen til å tjene penger,» sier biskop Alex Johnson.⁴ Selvsagt er ikke spørsmålet om belønning som en spore til innsats noe en bare idealistisk kan hoppe bukk over. Gjeninnføringen av belønningsprinsippet i mange kommunistiske land tyder på det.

Men det er også farlig å slå seg til ro med at «slik er nå en gang mennesket», og la være å strebe etter en høyere motivering. Menneskets etiske vilje styrkes bare hvis det satses på den.

«I samsvar med våre humanistiske tradisjoner er jeg overbevist om at det er mulig å skape et samfunn hvor ikke utelukkende egennytten, men innsatsen for humane mål kan være en motor som beveger også det økonomiske liv,» sier Walter Hesselbach, generaldirektør for den mektige tyske Bank für Gemeinwirtschaft.⁵

Ved at vekten legges på økonomisk lønnsomhet, kommer ikke-materielle verdier i bakgrunnen. Den ukontrollerte jakten etter penger og makt fører til overbeskatning av våre ressurser og forurensing av vår jord. Kapitalismen ser ikke ut til å kunne sette grenser for sin egen utvikling. Troen på at alt som *kan* produseres og selges, *bør* produseres og selges,

løsriver produksjonen fra etiske kriterier. Teknologi og lønnsomhet blir grunnlaget for etikken.

Om vi skal mestre framtiden, trenger vi nye strukturer som verner de svake, sikrer rettferdig fordeling og bevarer vår jord for kommende generasjoner.

Samfunnsstrukturer kan bruke og belønne menneskets selviskhet, eller de kan fremme omsorg og solidaritet. De virker på vår holdning og levemåte. Men mange er blitt skuffet fordi de overvurderte denne virkningen.

Velferdsstaten er et eksempel. Det var en utbredt oppfatning at høy levestandard og større sosial rettferdighet ville frambringe uselviskhet og ansvarsbevissthet hos borgerne. Men i og med at vi selv har fått fulle mager, ser det ut til at lidenskapen for en bedre verden har kjølnet. Vi har slått oss til ro med mindre og makeligere mål, og derved bedradd yngre mennesker for noe stort å kjempe for. Stoffmisbruk og ungdomskriminalitet er blant symptomene.

«Solidariteten, arbeiderbevegelsens grunnidé, sto sterkere i fattigdomssamfunnet – egoismen gror fram sammen med velstandssamfunnet,» skriver en av Arbeiderpartiets ledere.⁶ En uro gjør seg gjeldende i velferdsstaten, en gryende erkjennelse av at velstand og sosial sikkerhet ikke er nok. Noen er i oppbrudd og på leting etter nye verdier, men mange er uvillige eller ute av stand til å bryte med gamle tankebaner.

De øst-europeiske folk ser ut til å ha liknende problemer å kjempe med. De ungarske lederne er bekymret fordi «Ungarn med stigende velstand er iferd med å bli et småborgerlig samfunn, der den økonomiske ulikheten tiltar i stedet for å avta.»⁷ Sjelokov, den sovjetiske innenriksministeren, kaller ungdomskriminaliteten i landet «et tungtveiende problem» og mener det skyldes «oppløsning i familielivet».⁸

Ifølge bestselgeren *Russerne* var innenriksministerens sønn en kjent playboy som «var berømt på grunn av festing og drikking på farens datsja, som kjørte til skolen i Mercedes'en som faren hadde gitt ham, og som ikke la skjul på at han regnet med å få eksamen selv om han gjorde det dårlig.»⁹

Kinas forsøk på å komme den småborgerlige mentaliteten til livs har fascinert verden og gitt håp til mange som var skuffet over utviklingen i Sovjet. Kulturrevolusjonen er sikkert historiens største forsøk på å spre en ny motivasjon ved indoktrinering og organisatoriske midler. Mao var tilsynelatende mer realistisk enn de vestlige kommunister om at kapitalistene ikke har noe monopol på selvishet. Når han sendte embedsmenn og intellektuelle ut på landsbygda for å arbeide, bidro det sikkert til solidaritet mellom forskjellige sosiale grupper. Men vi har enda til gode å se om denne formen for «påtvungen uselvishet» kan rå med menneskets vilje til å sikre seg privilegier. Maktkampen om arvefølgen etter Mao er en advarsel, som de gjensidige beskyldninger om opportunisme og forræderi viser.

Ifølge kommunistisk teori vil kritikk og selvkritikk motvirke stagnasjon og sørge for varig forandring i det klasseløse samfunn. Men hvor pålitelig vil dette korrektivet være? Kritikk kan bli brukt som et våpen av fraksjoner eller enkelte som er ute etter personlig makt. Selvkritikk kan være ekte og lede til en forandret innstilling. Den er i så fall i slekt med hva kristne kaller syndserkjennelse. Men den kan også være en taktisk manøvre for å komme ut av en vanskelig situasjon.

Det springende punkt blir menneskets natur. Finnes det noe ondt i mennesket som er medfødt? Når Mao sa at kampen mellom rett og urett alltid vil fortsette, også i det klasseløse samfunn, syntes han å mene det. I siste omgang er nøkkelen til realisme om menneskenaturen realisme om seg selv. Jeg har alltid hatt et sterkt ønske om å være nummer en og bli sett opp til. Det har ofte gjort meg til en vanskelig mann å samarbeide med. Selvfølgelig kan jeg legge skylden på at jeg har vokset opp i et samfunn som er infisert av kapitalistisk mentalitet. Men jeg er kommet til at røttene går dypere.

«Vi hører til djevlene – vi også,» skriver Max Horkheimer, en av den marxistiske Frankfurter-skolens ledende filosofer. «Over hele verden gjør det radikalt onde seg gjeldende som herre over skapningen. Vi har ikke rett til å klage, hva som

enn kommer. For selv om vi vet at helvete er løs, blir vi sittende i våre bekvemme lenestoler.»¹⁰

For en motsetning til Trotskij, som i sine yngre dager kunne skrive: «Så lenge det er pust i meg skal jeg kjempe for framtiden, den strålende framtid hvor mennesket, sterkt og vakkert, skal bli herre over sin histories drivende strøm og lede den framover mot de grenseløse horisonter av skjønnhet, glede og lykke.»¹¹

Heller ikke den tyske dramatiker Bertolt Brecht synes sikker på at det onde er en del av menneskets natur. I hans dikt «Det ondes maske» heter det: «På min vegg henger et japansk kunstverk/ Masken til en ond demon, malt med gulllakk/ Medfølelse ser jeg/ de svulmende årene i pannen antyde/ hvor anstrengende det er å være ond.»¹²

Det ondes realitet er en bitter pille å svelge. Men vårt århundre har sett nok av eksempler. Vi tror på utdannelse og opplysning. Men et av de best utdannede og mest begavede folk på jorden falt som offer for nazismens galskap. Den russiske revolusjon tente håp i millioner av mennesker. Men den bragte Stalin til makten – en mann med en sykkelig mistenksomhet og vilje til å kontrollere. «Tillit er bra, kontroll er bedre,» var et av hans slagord. Hans datter Svetlana Allilujeva skriver om hans forhold til Beria, sjefen for det hemmelige politi: «De ble dessverre knyttet sammen i et åndelig fellesskap. Denne skrekkinnjagende onde demons innflytelse over far var uhyggelig sterk og effektiv.»¹³

Å forandre mennesket kan en ta fatt på etter at det nye systemet er et faktum, er det noen som hevder. De tror at moralnormer vil være en hindring for en helhjertet revolusjonær kamp, at når mennesker forandrer seg selv, blir de fredeligere og mer tolerante overfor det som ikke skulle tolereres.

Men utallige frihetskjemper, fagforeningsfolk og politiske aktivister har erfart at dette ikke stemmer. Tvert imot: a. Hvis en tillater seg uærlighet, uvennskap med medkjemper, eget maktmisbruk, blir den kampen en fører mindre

effektiv; b. et menneske som lever det det snakker om, vinner flere tilhengere; c. verdier som er blitt respektert midt i den revolusjonære kampen, har en bedre sjanse til å gjøre seg gjeldende etter at slaget er vunnet.

Det sies at dagens revolusjonære blir morgendagens reaksjonære. Makt korrupperer. Det er ingen grunn til å vente med å kjempe for en personlig livskvalitet som vil være en hjørnestein i det nye samfunnet.

En av kapitalismens tenkere, økonomen J. M. Keynes, ville også utsette kampen for det nye menneske til visse økonomiske mål var nådd. «Havesyke, åger og mistillit må ennå en tid være våre guder,» skrev han i 30-årene, «for bare de kan føre oss ut av den økonomiske nødvendighetens mørke ganger og ut i dagslyset.»¹⁴ Også han så moralnormer som en hindring for framskrittet. Det er en ironi at han og noen av kapitalismens argeste motstandere har urett på det punktet hvor de er enige.

Når mennesker ser det som er galt i deres eget liv klart, styrkes viljen til å ta fatt på det som er galt i samfunnet. Sett slik, er en forandring i menneskers holdninger og motiver ofte nøkkelen til å få nødvendige strukturforandringer gjennomført. Det er mange eksempler på det: En fransk arbeidsgiver i juteindustrien innså at han hadde satt fortjeneste foran mennesker, og kjempet igjennom en stabilisering av prisene på rå jute som hjalp jutedyrkerne i India og Pakistan;¹⁵ Etter å ha erkjent at korrupsjon og rivalisering mellom forskjellige fagforeninger skadet arbeidernes interesser, gjorde bitre fiender blant havnearbeiderlederne i Rio de Janeiro opp, og skapte en forenet fagforening;¹⁶ ved å bringe sitt forhold til en politisk fiende i orden, bidro et medlem av det italienske parlament til å skape en felles front som oppnådde nye rettigheter for den tysk-talende minoritet i Sør-Tyrol.¹⁷

I boken «Yogien og Kommissæren» peker Arthur Koestler på at menneskeheten i sin søken etter løsninger beveger seg fra den ene ytterlighet til den andre. Yogien trekker seg tilbake fra denne verdens jammerdal for å søke fred i det

transcendentale. Som en reaksjon vender kommissæren ryggen til det åndelige og tar fatt på å reorganisere samfunnet med sjelløs fanatisme. Den menneskelige tragedie, sier Koestler, er at vi ikke greier å kombinere begge elementer.

«Når mennesker forandres, forandres strukturene. Når strukturene forandres, forandres menneskene. Begge hører sammen og begge må til,» sa Hans Böckler, tidligere formann i det tyske L.O.¹⁸ I de danske sosialdemokratenes prinsipp-program av 1977 heter det: «Fordi samfunnet utvikler seg i en vekselvirkning mellom forandringer i den økonomiske struktur og forandringer i våre holdninger, krever virkeliggjørelsen av den demokratiske sosialisme nødvendigvis en innsats på begge disse plan.»

Det er vanvidd å betrakte disse to veier til forandring som alternativer. Ikke minst fordi det haster, og alle ressurser må mobiliseres for å overvinne problemene før de overvinner oss.

Når begge veier kommer sammen, fødes en eksplosiv kraft. I stedet for brustne illusjoner, begynner menneskene å se sine håp bli til virkelighet. I de avgjørende årene som ligger foran oss, kan det være vår oppgave å vise at en syntese mellom yogien og kommissæren ikke bare er nødvendig, men mulig.

4. Vold

«Ved å ta livet av en hvit mann slår man to fluer i en smekk . . . Det som blir igjen er på den ene siden en død mann og på den annen en fri mann,» skriver den franske filosof Jean Paul Sartre i forordet til Fanons «Jordens fordømte». ¹

Men det blir igjen noe mer: en arv av hevn. Et av skjebnespørsmålene for menneskeheten er om rike og fattige land kan samarbeide for å få slutt på millioners elendighet. Å akseptere et voldelig oppgjør som løsningen, er å begi seg ut på en blodig omvei som forlenger lidelsen i alle verdensdeler. Det betyr også den endelige kapitulasjon overfor det onde, overfor menneskets avmakt når det gjelder å møte en utfordring.

Mange av oss har fortrenget sannheten om atombomben. Vi skyver den til side, noen på grunn av frykt, andre fordi den undergraver dogmer og strategier som er blitt vår sikkerhet og vårt håp. Heller enn å foreta den smertefulle omvurdering som bomben gjør nødvendig, velger vi å handle som om den ikke eksisterte.

Enkelte nasjoner er kanskje papirtigre, men bomben er det ikke. Ifølge de siste amerikanske beregninger ville ti prosent av menneskeheten bli drept i en atomkrig mellom USA og Sovjet. Vi snakker om å skaffe mat og hus til hele menneskeheten, men en atomkrig ville sette våre anstrengelser noen hundre år tilbake. Under Kuba-krisen kikket USA og Sovjet ned i avgrunnen og kom til at det ikke finnes seierherrer i en atomkrig.

Nå er det ikke bare supermaktene som bestemmer om bomben skal brukes. Vold i mindre målestokk har også en

kumulerende virkning. «Voldsbruk, som all handling, forandrer verden. Den mest sannsynlige forandring er imidlertid at verden blir mere voldelig,» skriver Hannah Arendt. «Faren ved vold, selv om en bevisst styrer bort fra ekstremisme og setter begrensede mål, vil alltid være at midlene overvelder målet.»²

Marx's kritikk av anarkisten Bakhunins metoder viser at Marx kjempet med dette spørsmålet. Shlomo Avineri skriver: «Marx's praksis-teori gjorde klart for ham at den revolusjonære praksis i vesentlig grad vil bestemme det framtidige samfunns karakter. En revolusjonær bevegelse som bygger på terror, trusler og utpressing, kommer til å skape et samfunn som også bygger på dette grunnlaget.»³ Roger Garaudy er opptatt av det samme: «En kan ikke først erobre makten og forandre strukturene med hvilke som helst midler, og så, fra den erobrede makts høyder, gi frihet. Hvordan kan vi finne midlene som svarer til målet vi streber mot?»⁴

Men det kan også gis omstendigheter som rettferdiggjør bruken av vold. Hvis en tvangsstat undertrykker befolkningen og nekter å gi større frihet, kan vold være befolkningens eneste utvei. Et regime som hersker mot flertallets vilje, utøver allerede vold, selv om alt kan ta seg fredelig ut for den overfladiske iakttaker. Og mange som er rede til å bære over med denne formen for vold, reagerer øyeblikkelig hvis den undertrykte befolkning griper til våpen for å oppnå sine rettigheter. Takket være en misforstått oppfatning av kjærlighet, har kristne i historiens løp altfor ofte ansett maktbruk fra de undertryktes side som utillatelig, og derved direkte eller indirekte støttet undertrykkeren.

Likevel representerer bruken av vold – enten den kommer ovenfra eller nedenfra – alltid et nederlag, et nederlag for bedre måter å løse problemene på. Ta for eksempel situasjonen i Sør-Afrika. Selvsagt kan ikke den svarte mann la de hvite sitte på seg så lenge som det behager dem. Vold kan til slutt være eneste utvei. Men samtidig er det klart at en væpnet kamp ville bety forferdelige lidelser. Den ville også skape

dypere skiller i verden enn Vietnam-krigen gjorde. Ulmende rasekonflikter kunne bryte ut i lys lue i land med svarte eller hvite minoriteter. Rasismen i USA ville tilta. Det samme i land med mange innvandrere av andre raser, som f.eks. Storbritannia. De fleste nasjoner ville bli utsatt for en bølge av økende rasemotsetninger. Det kunne bli gnisten som tente en tredje verdenskrig.

Betyr det at den svarte mann i det sørlige Afrika må gi avkall på sin frihet for menneskehetens skyld? Naturligvis kan han ikke det. Å frata mennesker deres selvbestemmelsesrett er ikke bare galt, det vil stadig være en latent trusel mot freden.

Men det finnes en bedre vei enn vold, i det sørlige Afrika og ellers. Da jeg var i Sør-Afrika i 1962, så jeg *The Ladder*, et skuespill av den engelske forfatter Peter Howard. De opptrедende var svarte, brune og hvite, og de hadde funnet en felles oppgave som for dem tellet mer enn hudfargen. En av dem var sør-afrikansk høyesterettsdommer, en annen en velkjent leder av de svarte i Johannesburg. En hadde vært regjeringens anklager under høyforræderi-prosessen mot Albert Luthuli, den svarte lederen som fikk Nobels fredspris. Nå opptrådte anklageren på scenen sammen med folk av alle raser. De som deltok i skuespillet hadde sett sannheten om overlegenhet, fordommer og bitterhet i seg selv. De var ingen helgener, men de hadde forstått at et menneskes verd ikke er avhengig av hudfargen. De hadde erfart at mennesker kan bli annerledes, og det hadde gitt dem håp. Fordi de var overbevist om denne erfaringens betydning, var de rede til å samarbeide med enhver på basis av fullstendig likeverd.

Da jeg senere besøkte Luthuli i hans hjem i Stanger, viste jeg ham listen over dem som spilte med i *The Ladder*. Etter å ha studert listen lenge i stillhet, sa han: «Dette er et håp. Hvordan kan dere spre det videre?»

En kan hevde at det som er skjedd i Sør-Afrika siden, viser at håpet var en illusjon. Men jeg er ikke i ringeste tvil om at det jeg så i *The Ladder* var kimen til en løsning som blir

effektiv hvis nok mennesker går inn for den. Mange av dem som deltok i skuespillet er i dag engasjert i grupper som arbeider for radikal, men ikke-voldelig forandring.

Våre framtidsutsikter ville være uhyggelige, i Sør-Afrika og ellers, hvis valget sto mellom vold og status quo. Vi undervurderer lett en faktor: En idéns evne til å bevege mennesker. Den ble undervurdert da Mahatma Gandhi satte igang sin inspirerte og utrolige kampanje for å frigjøre India. «Mitt liv er mitt budskap», sa Gandhi, og millioner fulgte ham.

Vi er blitt kyniske i Vesten. Det er mange år siden Arne Garborg kunne skrive:

Me liver midt i
ei Villmanns-Tid
med blinkande knivar
og Nevestrid;
og Live er som ein Bloddraum.

Men vita skal me
og vona visst
at Aand maa vinne
paa Troll til sist,
og Vit paa den Varge Villskap.

So lat oss tru
og stride som Menn!
For Trui er,
som det skrivi stend,
den Magt som vinner paa Verdi.⁵

Det står dårlig til med den troen Garborg beskriver. Vi har så ofte satset med håp og idealisme, og er så ofte blitt skuffet. Kynismen krever sin pris, også av dem som tror på Gud. Våre forventninger skrumper sammen, vi tror ikke at den Gud vi tjener kan åpne veien for uventede og bedre løsninger.

Kirkene diskuterer om og i hvilken utstrekning de skal støtte frigjøringsbevegelser som bruker vold. Det finnes ingen lettvinde svar. Men det er et svik hvis slik støtte, eller motstanden mot den, får skyve til side kirkens egentlige oppgave, hvilket er å sette mennesker fri fra selvishet, frykt og hat, og derved åpne nye muligheter for ikke-voldelige løsninger.

Det foreligger tilstrekkelige bevis på at mennesker som går løs på problemene med en ny innstilling, kan ha virkning på fastkjørte sosiale eller politiske konflikter. Noen eksempler ble nevnt i forrige kapittel. Slike bevis gir håp til de mange som instinktivt føler at vold må erstattes av mere tidsmessige kampmetoder.

Mao Tsetung sa en gang at makt vokser ut av munningen på et gevær. Under kampen for å bygge det nye Kina ble han sikkert klar over at denne formen for makt er utilstrekkelig. I hans nærvær fikk unge rødegardister i 1966 følgende instruks: «Vi må handle i samsvar med formann Mao Tsetungs lære og gjennomføre kampen med argumenter og ikke med vold og makt. Om de (motstanderne) bekjempes med vold og makt, merker de det bare på kroppen. Bare om det brukes fornuft merker de det på sjelen.»⁶

De fleste av oss trenger å bli mer klar over graden av vold i den måten vårt moderne samfunn fungerer på. Vold er ikke bare at to mennesker eller grupper går løs på hverandre. Det kan også være vold mot naturen. I jordbruket verden rundt brukes det millioner av tonn insektdrepende sprøytemidler. Ett av dem, DDT, ble forbudt i Norge i 1970. Vi skyr ikke voldsomme midler i vår omgang med den tynne skorpen av jord som omgir vår klode og er bæreren av alt liv. Den lettferdige omgang med giftig industriavfall eller rovdriften på trær i mange land er andre eksempler. Med tiltakende ressursknapphet og økende verdensbefolkning kan denne formen for vold bli en akutt trusel.

Herbert Marcuse peker på at den teknikken vi utvikler, som oftest blir anvendt. Etersom våre ødeleggelsesmidler

på alle områder blir stadig mer effektive, er det klart at både voldsbruk og voldspotensial øker.

På ett område er vold alltid nødvendig: Vi må gjøre vold på oss selv i kampen mot vår aggresjon og ødeleggelseslyst. «Intet samfunn, selv om det er aldri så omsorgsfullt, kan befri oss fra oppgaven å mestre vår egen aggresjon,» skriver den tyske psykoanalytiker Alexander Mitscherlich. «En produktiv skyldfølelse (og ikke bare plagsom) kan oppstå først når ødeleggelseslysten oppleves helt og fullt i vårt indre. Først da kan man begynne å befri seg fra dens overrumplende herredømme».⁷

«Har du lyst har du lov» – samfunnet avler vold. Stein Mehren skriver at «opplevelse» er tidens alfa og omega. Med vår mangel på virkelig tilfredsstillelse og meningsfylde øker og øker vårt krav på nye opplevelser. «Frigjøringen» og «opplevelsen» kommer til slutt til å havne i vold, fordi vold blir den endelige grense som opplevelsen støter mot når alle tidligere opplevelser blir likegyldige, slutter Mehren.⁸

Når mennesket nekter å gjøre vold på sin lavere natur, resulterer det uvegerlig i den sosiale tvang vi helst vil unngå. Anarki på det moralske område møtes med et overmål av «lov og orden». De fleste av oss tåler ikke usikkerheten som følger med å leve i et samfunn uten klart definerte normer, og velger til slutt en fengselstilværelse hvor vi vet hva våre plikter er.

«Hvorfor kan ikke folkene leve sammen som en stor familie?» sukket en far som satt og leste avisen. «Det er jo akkurat det de gjør,» svarte sønnen. Krig og vold ser ut som kolossale, upersonlige krefter som de fleste av oss står hjelpe-løse overfor. Nytt håp blir til når vi oppdager hvor vi selv er en del av problemet og begynner å gjøre noe med det.

5. Klassekamp

Klassekampen er en kjensgjerning. Men det er en ting å godta en kjensgjerning, en annen å arbeide for en intensivering av klassekampen som nøkkelen til en bedre framtid.

Lederne i Kreml har tilsynelatende selv sine tvil om nytten av en slik intensivering under alle omstendigheter. Boris Ponomarjov, sekretær i Sentralkomitéen, med ansvar for forholdet til ikke-regjerende kommunistpartier, sier at kapitalismens krise er en kraftig oppmuntring i klassekampen. Men han føyer til en advarsel: I en rekke land ledsages krisen av øket fare for fascisme, som i atomalderen ville være en alvorlig trusel.¹

For hundre år siden ledet klassekampen i siste omgang til at arbeiderklassen og bourgeoisiet i en nasjon møttes på barrikadene. I dag vil klassekampen i siste omgang lede til atomkrig mellom den kommunistiske og kapitalistiske verden. Det er vanskelig å tro at bomben ikke vil bli brukt om et av systemene står med ryggen til veggen. Det er enda vanskeligere å tro at ruinene etter en atomkrig kan være grunnlaget for en bedre framtid.

Også på andre plan enn det internasjonale, tyder meget på at forsterket klassekamp ikke er veien framover. «To nøkkel-kategorier av Marx's teori, nemlig klassekamp og ideologi, kan ikke lenger anvendes uten videre,» skriver den tyske filosof Jürgen Habermas.² En av grunnene, hevder han, er at i Vesten i dag utgår protesten mer fra forskjellige underprivilegerte grupper enn fra sosiale klasser. Og det meste av initiativet tas av studenter som selv kommer fra privilegerede familier. Fordi den mangler klasse-karakter og

ikke representerer ekte materielle interesser, har denne protesten bare en begrenset sjanse til å vinne fram.

Marxismen har heller ingen overbevisende forklaring på visse forandringer i klassemønstrene i Øst-Europa. Et strå i vinden er den pågående diskusjon, særlig mellom marxister i vest, om hvorvidt den nye maktelite i folkerepublikkene skal ansees som en «klasse» en «kaste» eller et «sosialt skikt».³ Marx's tenkning gir ingen klare anvisninger.

Det er avgjørende å orientere seg etter virkeligheten og ikke etter dogmer, sa Marx. Kampen for en mere rettferdig orden i og mellom nasjonene må forsterkes. Men det er all grunn til en kritisk gjennomgåelse av midlene.

Streikevåpenet er et middel som må holdes intakt. Interessemotsetninger er realiteter, og streiker, politiske aksjoner eller andre former for press kan være nødvendige for å sikre grupper eller individer deres rettigheter. «Med mindre protesterende grupper går til åpen provokasjon, blir de i dagens Tyskland overhodet ikke lagt merke til,» sier studentlederen Rudi Dutschke.⁴

Våre innviklede og sentraliserte vestlige samfunn er ikke lette å bevege. «De veldige partimaskinene har lyktes i å overdøve folkets stemme, selv i land hvor tale- og forsamlingsfriheten fremdeles blir respektert,» skriver Hannah Arendt.⁵ De som ikke skriker opp og kjemper, blir altfor ofte oversett eller utnyttet. Sykepleierne i Norge er et eksempel. Å ta vare på de syke er et høyt kall, men få brydde seg om at sykepleierne i lang tid hadde vært grovt underbetalt. Til slutt ble de drevet til streik for å bedre sine lønninger og arbeidsvilkår.

Men det hender også at privilegerte grupper streiker for å bedre sine kår ytterligere. Et eksempel var SAS-pilotenes streik i 1966. Det sovjetiske regjeringsorganet Izvestija støttet streiken, uten tvil for å bidra til forsterket klassekamp i Skandinavia.⁶ Det var kanskje gode grunner for mange av pilotenes krav, men verken de eller Izvestija tok hensyn til de videre virkninger av slike krav. Som professor Gunnar

Adler-Karlsson skriver: «SAS kan gå med på et lønnpålegg på 4 000 kroner i måneden for sine flykapteiner, for ellers ville fly som koster en halv million kroner i måneden i renter bli stående stille. Hvis avisene så skriver om dette på en måte som øker bevissthets-intensiteten hos flyvertinner og -mekanikere, som i første rekke sammenlikner seg med flykapteinene, da kommer også de med høye lønnskrav.

Om disse innvilges, føler andre grupper seg etter hvert berettiget til de samme høye lønninger som SAS-personalet. Ingen av dem tar det ringeste hensyn til inntektsnivået i India eller Tanzania . . . Våre følelser ser ikke ut til å bli engasjert i hva som skjer med menneskene i andre grupper enn våre egne».⁷

Som Tor Jonsson skriver:

Du tagde til urett i framandt land
men gret da garden til grannen din brann,
av då det loga i heimeli.
Dyret vaktar sitt eige hi.⁸

Evnen til å solidarisere seg med 'framandt land' er ett av menneskets adelsmerker. Det har ofte hendt at lønnskampen for yrkesgrupper som f.eks. sjømennene eller havnearbeiderne, er blitt ført på tvers av landegrensene. Kunne vi i de rike land på samme måte finne nye veier i kampen for de mest lavtlønnede av alle, de fattige og arbeidsløse i u-landene? I våre egne land kan kampen for bedre betingelser konsentreres om å sikre arbeidsplassene, løfte opp lavtlønnsgruppene, styrke bedriftsdemokratiet og forbedre arbeidsmiljøet.

Kanskje det er urettferdig å rette søkelyset mot pilotene, når de fleste – til venstre, høyre eller i sentrum – prøver å karre til seg alt de kan. Skjønt den kan være mindre iøynefallende, er klassekampen fra høyre like meget en realitet som klassekampen fra venstre. Når privilegier, makt eller den samfunnsorden som gir dem sikkerhet utfordres, svarer de fleste mennesker med å utbygge sin kontroll. Frykt skyter

adrenalin inn i blodomløpet, og man tar sine forholdsregler for å betvinge utfordrerene.

Vår tids mest akutte klassemotsetning er mellom de rike og fattige land. Vi i Norge befinner oss materielt sett nær toppen av overklassen. Hvis det er sant som marxismen hevder, at ingen kan ventes å handle i strid med sine egne materielle interesser, er internasjonal klassekamp og sannsynligvis krig den eneste vei til en omfordeling av verdens rikdom.

Vi i de rike land har enda til gode å bevise at vi på basis av innsikt og solidaritet frivillig vil sørge for utjevning. Håpet er at en utvidet forståelse av hva som tjener våre virkelige interesser vil føre til handling før det er for sent.

Det finnes ingen kunstgrep som kan få slutt på klassekampen. Konflikten mellom motsatte interesser kan bare bringes opp på et annet plan der hvor en revolusjon i menneskenes sinn har skapt det nye menneske. Det innebærer at man setter seg et mål ut over profitt og snevre klasseinteresser, slik at arbeid og produksjon får tjene en moralsk hensikt: å møte både de materielle og åndelige behov hos menneskene.

Mange har ingen tro på at en slik revolusjon er mulig. «Det er lettere å få en reke til å plystre enn å få en kapitalist til å forandre seg,» sa Krusjtsjov. Men er det ikke for overfladisk å anta at alle de reaksjonære er i en klasse og alle de progressive i en annen? En mer grunnleggende kampfront går tvers gjennom alle klasser og individer: Tjener jeg egeninteressen eller medmennesket? I alle klasser er det folk som jakter etter makt, penger, komfort, status. Men det finnes også i alle klasser de som er rede til å se urett i øynene og ta et oppbrudd.

Farene i den internasjonale situasjon og lidelsene i mange land er for store til at vi kan kaste bort sjanser til å mobilisere de progressive krefter i alle klasser. Vår oppfattelse av virkeligheten fordreies når vi automatisk tilskriver medlemmer av en klasse visse egenskaper. Vi ser ikke lenger enkeltmennesket, vi ser prototypen. I diktet *Jeg tilgir dem ikke* skriver finnen Pentti Saarikoski:

Jeg tilgir dem ikke, for de vet godt hva de gjør . . .
de er forretningsmenn og dem skal man alltid betale mer
enn de selv betaler, men jeg betaler med samme mynt som de
har betalt meg med, de har forgiftet vinden, drept fuglen
og treet, all min glede . . .
de forderver jorden og himmelen heller enn å avstå sine
eiendeler.⁹

Slik verden er i dag, er det lett å forstå Saarikoskis følelser. Men det er en kortslutning i hans tenkning: Er det bare forretningsmennene som har forgiftet vinden og drept fuglen? Hva med grådigheten hos resten av oss? Å legge hele skylden på en klasse, aktiviserer uten tvil mange i kampen mot denne klassen. Men å benekte at vi alle er av samme ulla, fostrer illusjoner som brister når det nye samfunn skal virkeligjøres. Framveksten av klasseforskjeller i Sovjetunionen er et eksempel.

Hitler ga tyskerne et «Feind-Bild». Mennesker av andre raser og nasjonaliteter ble framstilt som symboler på ondskap. Veien fra den slags tenkning til gasskamrene var ikke lang. Men det var jo også mange av Tysklands motstandere som brennemerket alle tyskere som djevler. Symbolene blir et fokus for aggresjonen.

Nå vil noen med full rett protestere og hevde at de ikke bekjemper kapitalistene som mennesker, men det system de representerer. Denne distinksjonen er selvsagt avgjørende. Et galt system må bekjempes, og det kan gjøres uten å henvise dets representanter til historiens skraphaug.

Jesus var en kompromissløs motstander av det onde, men han gjorde ikke forskjell på folk. «Det er ikke de rettferdige, men synderne jeg er kommet for å kalle,» sa han,¹⁰ og satte seg til bords med folk som samarbeidet med den romerske okkupasjonsmakten. Han diskriminerte ikke høyre- eller venstre-orienterte, men trodde at alle kunne forvandles. Det må imidlertid tilstås at de kristne i skremmende utstrekning

har fornektet hans eksempel, ofte ved å refse den svake som gjør opprør, istedenfor den mektige.

Å søke å forandre og engasjere mennesker fra alle klasser er ingen erstatning for en fortsatt kamp gjennom fagforeninger, politiske partier eller andre masseorganisasjoner. Men konsekvensene kan bli vidtrekkende når et medlem av det politiske eller økonomiske «establishment» forandres.

Et eksempel er direktøren i et stort tysk gruveselskap som jeg ble godt kjent med. Det var et fiendskap mellom ham og klubbformannen som begynte allerede i krigsårene. I håp om å forbedre samarbeidet, foreslo direktøren at de begge skulle delta i en konferanse for Moralsk Opprustning. Klubbformannen ville ikke, så direktøren dro alene. I løpet av konferansen ble han klar over at han hadde løyet om grunnen til at han ga tre gruvearbeidere som han anså som urostiftere sparken. Da han kom hjem, spurte han klubbformannen om han kunne komme opp på kontoret, ba om unnskyldning for å ha løyet, og tilbød å ta de tre arbeiderne tilbake. Det ble begynnelsen til et tillitsforhold som etterhvert kom til å omfatte andre, både fra arbeider- og arbeidsgiver-siden. Ett resultat var en grad av medbestemmelsesrett som var revolusjonerende den gang.

Tillit og medbestemmelse har sin egenverdi. De besvarer imidlertid ikke nødvendigvis spørsmålet om hvorvidt produksjonen tjener «en moralsk hensikt». Men hvis ledelsen får en dypere forståelse av medmenneskets situasjon og behov innen bedriften, vil det også få virkning på deres holdning til produksjonens generelle målsetting.

Den som vil hjelpe et annet menneske til denne slags forvandling, må ha to kvaliteter: Omtanke og visjon. Motstanden mot forvandling er en veldig kraft. Når det pekes på nødvendigheten av å bli annerledes, trer forskjellige forsvarsmekanismer øyeblikkelig i funksjon. Hvor bitterhet bare vil styrke motstanden, kan omtanke og visjon ofte åpne en dør. Visjon er viktig: Hvis et menneske tror på meg og min andel

i å bygge en bedre verden, er det som en overføring av håp. Og håp er en mektig spore til forandring.

Det er de som tror at visjon for noen på den andre siden er malplassert i den harde kampen mellom motsatte interesser. De har en mistanke om at bløthet sniker seg inn, om at en er villig til å feie urett under teppet for harmoniens skyld. Og de har rett i at mange prøver å bruke appeller om samarbeid og forståelse til å ta brodden av angrepet på deres privilegier.

Men virkelig omtanke er bevæpnet med en hardhudet realisme og lar seg ikke lett narre. Hvis du bryr deg om mennesker, lar du dem ikke sitte uforstyrret i sine fengselsceller av små eller selviske mål. Du vil heller ikke finne deg i at mennesker brukes på en måte som krenker deres rettigheter eller verd. Du blir drevet til å gå løs på strukturer og systemer som forkrøpler menneskene og innskrenker deres muligheter for vekst og trivsel.

De som har lidenskap beveger samfunnet. Å bry seg om mennesker er en kilde til lidenskap og forandringvillje med like sterkt potensial som bitterhet. Men det har ikke den splittende virkning som kjennetegner bitterhet.

Sosial og politisk kamp basert på omsorg for mennesker styrker enheten mellom alle dem som oppriktig vil et bedre samfunn. Det oppstår en ny slags folkefront, som er åpen for mennesker av alle klasser, raser og nasjonaliteter. Den er i seg selv et mønster på det nye samfunn og påskynder forandringprosessen over hele linjen: i menneskenes bevissthet, ved utarbeidelsen av nye strukturer, ved overvinnelse av fordommer og diskriminering, ved byggingen av et solidarisk verdenssamfunn.

Marx så det klasseløse samfunn som historiens mål. Han trodde det ville bli virkelighet etter en periode av omskolering under proletarietets diktatur. Men fremmer diktaturet – selv når det representerer flertallet – de nye holdninger som er en forutsetning for virkelig likhet? Å samordne heller enn

å underordne, å vekke heller enn å befale, er en form for menneskelig samkvem som møter et dypt behov i vår tid.

«Vi har aldri, ikke en gang i 1945, trodd at et enkelt parti – eller en enkelt klasse – kan løse vårt lands problemer,» sier Enrico Berlinguer, formann i det italienske kommunistpartiet.¹¹

Framstøtet for likhet må i dag gå langs nye veier. Desentralisering av makten, spredning av ansvaret, utvidelse av selvbestemmelsesretten er det store tema som spilles av historien på dette tidspunkt.

6. Byråkratisering

Hvis ett av de politiske systemene hadde hatt tilstrekkelige strukturelle botemidler mot byråkratisering, ville emnet vært uten interesse for denne boken.

Men når systemer så forskjellige som i USA og Sovjetunionen begge klager over samme sykdom, er det et tegn på at skjevheter i strukturene bare er den ene siden av bildet. Statsminister Nordli antyder den andre når han sier at byråkratisering også henger sammen med byråkratiets «holdning til enkeltmennesket.»¹

Byråkratiets betydning og innflytelse vil sannsynligvis fortsette å øke. Det moderne samfunns kompleksitet gjør det nødvendig med en voksende hær av eksperter. De fleste dødelige greier ikke å trenge gjennom den jungel av økonomiske og tekniske data som ligger til grunn for de store beslutninger. De må overlate dem til ekspertene og håpe det beste. Det resulterer i en voksende fremmedgjøring mellom mannen i gaten og beslutningsprosessene. Samtidig vil ekspertise uunngåelig gi mere makt til dem som besitter den.

«Slik situasjonen nå er, er USA's president i stor utstrekning en fange av sitt eget byråkrati, og kongressen en fange av sine komitéer,» skriver en professor som har hatt høye stillinger i den amerikanske regjering.²

I Øst-Europa er byråkratiet blitt «den virkelige forbruker av merverdien,» klager en desillusjonert tysk marxist. Den engelske trotskist Chris Harman hevder at i disse landene tar en indre gruppe de vesentlige beslutninger på vegne av byråkratiet og sammenlikner denne gruppen med «styret i et kapitalistisk firma, bortsett fra at de ikke bare har den øko-

nomiske makt, men også kontrollerer politiet, rettsapparatet og militærmakten».³

Et britisk parlamentsmedlem klager over at bare en liten del av de politiske beslutninger og nesten ingenting av administrasjonen når fram til statsrådene. «Kan en vente noe annet når det er 700 000 byråkrater og 70 regjeringsmedlemmer?» spør han.⁴

Om disse vurderingene av byråkratiets makt er riktige eller ikke, så er det et virkelig problem å sørge for at den endelige kontroll fortsatt ligger i de folkevalgtes hender. Det blir stadig vanskeligere å konstatere hvem som tar avgjørelsene, sier en norsk statsråd.⁵

Byråkratiet selv er bare delvis ansvarlig for byråkratiseringen. «Fordi folk krever at styresmaktene skal gjøre hva de ikke kan klare, blir de ansvarlige sittende med et berg av uløselige problemer,» hevder en amerikansk statsviter.⁶ Vi kan ikke på den ene siden håpe å begrense myndighetenes innflytelse, og på den annen side ønske at de trer støttende til på stadig flere livsområder.

Det finnes midler som reduserer byråkratiets makt. De folkevalgte kan få tilstrekkelig og uavhengig ekspertise til sin disposisjon. Makten kan fordeles ved at flere avgjørelser legges til det lokale plan, nærmere dem som avgjørelsene angår. Beslutningsprosessene kan gjøres mere gjennomsiktede, så planer og prosjekter kan granskes av offentligheten fra det øyeblikk de blir konsipert.

Et annet spørsmål er hvordan en kan redusere omkostningene og gjøre den offentlige forvaltning mere effektiv. Etter beste amerikanske mønster foreslår en amerikansk økonom at en skal innføre et konkurranseelement mellom departementene og et finansielt belønningssystem. «I dag kan en bare belønne en statsansatt ved å gi ham et større kontor eller et tykkere teppe på gulvet,» sier USA's finansminister.⁷ En engelsk økonom foreslår at skatteyterne burde få anledning til å øremerke noe av skatten for visse departementer, og på den måten tvinge departementene til å ta mer hensyn

til hva folk ønsker. Enten de er realistiske eller ikke, vil forslag som disse bli veiet med interesse av alle dem som har kjempet en nyttesløs kamp mot en byråkratisert forvaltnings ubøyelige ensidighet.

En sterk trotskistisk gruppe ser arbeiderkontroll eller arbeidernes selvstyre i bedriftene som nøkkelen til avbyråkratisering. Byråkratiseringen i Øst-Europa er resultatet av at lederne har forrådt denne ideen, mener de. «Sovjetunionens historiske tragedie er at lederne i det avgjørende øyeblikk ikke forsto fenomenet byråkrati,» skriver Ernest Mendel. «Hvis bolsjevikpartiet hadde forstått problemet i tide, i begynnelsen av tyveårene, og tillatt dannelsen av fraksjoner innen partiet, og hvis bestemte former for arbeiderkontroll samtidig var blitt innført i industrien, ville motstanden mot byråkratiseringen ha vært meget sterkere.» Men selv disse reformene, fortsetter han, ville ikke ha forhindret byråkratiets seier med mindre det samtidig hadde funnet sted «en raskere industrialisering, en frivillig og utvidet kollektivisering av jordbruket og en seierrik fullføring av den internasjonale revolusjonen i Kina og Tyskland».⁸

Etter denne oppramsingen av betingelser, kan noen og hver bli pessimistisk når det gjelder å komme byråkratisering til livs.

Spørsmålet er om selv de mest gjennomgripende strukturelle forholdsregler mot byråkratisering vil være effektive hvis menneskenes motivasjon er gal. «Byråkratiet betrakter statsstrukturen som sin private eiendom,» skriver Marx, og stempler byråkratiets tilsynelatende interesse for menneskene som et skalkeskjul for sine egne materielle interesser.⁹ Men den medisinen han foreskrev, har ikke virket. I land som kaller seg marxistiske, herjer sykdommen med full kraft.

Kinesernes forsøk på å stoppe den har vært de mest radikale. De ser ut til å være fast besluttet på å gjøre noe med grunnleggende menneskelige holdninger, og er utrettelige i sine formaninger om å tjene folket i stedet for egeninteres-

sen. En må ønske at de lykkes, men den senere tids utvikling lover ikke godt.

De kubanske lederne ser byråkratisering som en mystisk plage med ukjent årsak.¹⁰ Mysteriet kan jo ganske enkelt være at intet samfunn, hvor bra det enn ellers er organisert, vet hva man skal gjøre med menneskets instinktive vilje til makt og kontroll.

Noe skjer med mennesket når det får makt eller oppnår en privilegert stilling. Med makten kommer frykten for å miste den, og med frykten ønsket om å ha alt under kontroll. Desentralisering innebærer alltid tap av kontroll, og blir derfor møtt med motstand. Kolleger forvandles til konkurrenter, og de som er uenige blir en trusel mot den allvitenshetens nimbus som maktutøveren ikke vil gi slipp på.

Ubevegelige «establishments» og forstenede strukturer er delvis et resultat av selviske motiver. Hvis jeg ønsker å komme til topps for min egen skyld, og greier det, da har jeg nådd det, jeg er etablert. Forandringer blir en trusel mot min plass på maktens høyder, eller mere beskjedent, ved kjøttgrytene.

Det er noe annet å søke makt fordi jeg vil tjene eller forbedre eller forandre noe. En slik motivasjon ytrer seg i at jeg er villig til å risikere min stilling for det jeg mener er rett. Den angriper en av røttene til byråkratiseringen: konformismen.

Jeg er en konformist når jeg tenker eller gjør det andre venter av meg i stedet for det jeg tror er rett. Årsakene er vanligvis frykt, ærgjerrighet eller ønsket om å være vel anskrevet. Det ender med at jeg selger min frihet. «Men hvem er ikke villig til å la den gå?» skriver professor Johannes Sløk ved Aarhus universitet, «ikke minst når man finner noen som vil by på den? Gruppens sikkerhet mot jeg'ets mangel på trygghet! Så tar man gjerne det autoritære og undertrykkelsen med på kjøpet.»¹¹

En svensk arbeidsgiver jeg snakket med, var bekymret over konformismens skadevirkninger i mange firmaer. Un-

derordnede tilpasser seg og holder tilbake uortodokse ideer som kunne vekke sjefens mishag og ha en uheldig virkning på deres karriere. Omstridte spørsmål unngås. Det skapende i sammenstøtet mellom motstridende synspunkter går tapt. Makten blir mer og mer sentralisert og diktatoriske tendenser mer og mer framherskende.

Problemet finnes ikke bare blant de ledende. «Hvem er det som har skylden for at folk ikke våger å komme fram med sin mening, selv når de merker at flertallet er på deres side?» skriver en svensk metallarbeider i et leserbrev. «Som en saueflokk lar vi oss lede av noen få oppkomlinger. Hva slags demokrati er det egentlig vi har?»¹²

Følgen er at grupper mangler et korrektiv og kommer ut av balanse. Hvor en manns ærlige overbevisning kunne ha stimulert gruppen til å tenke om igjen, galopperer den i stedet av gårde i gal retning.

Nyere sovjetisk pedagogikk brytes med dette problemet. Pedagogen Vassily Sukomlinski skriver: «Et menneske som aldri har tatt et viktig skritt ut fra sin egen overbevisning, kan ikke bevisst skape kommunismen. I beste fall utfører han med disiplin en annens vilje . . . Kommunist er mennesker som ikke lar seg lede av andres meninger, men av sin egen samvittighet.»¹³ Om denne uavhengigheten er sovjetisk pedagogikk virkelige mål, er et annet spørsmål. Den harde behandling som opposisjonelle utsettes for, tyder på det motsatte.

Når de politiske partier i stigende grad gjør avbyråkratisering til en del av sin plattform, er det uten tvil i samsvar med dype følelser i folket. I årene framover vil trolig mange av de tidligere nevnte strukturelle botemidler bli forsøkt. Men byråkratens egen ånd og holdning kommer fortsatt til å være en avgjørende faktor. «Ingen reglementer anvender seg selv,» skriver sosiologen Martin Albrow. «De anvendes av mennesker som både skal tolke deres mening og vurdere om de empiriske forutsetninger for å anvende dem er til stede. Med andre ord, en må handle etter skjønn, og alle reg-

lementer er avhengige av hvilken ånd som er bestemmende for skjønnets.»¹⁴

Mao proklamerte den permanente revolusjon som svaret til opportunisme og forstende maktstrukturer. Men permanent revolusjon strir mot våre naturlige tilbøyeligheter. Vi foretrekker sikkerhet, komfort, fred. Villigheten til å risikere stadig nye oppbrudd må fødes dypt i menneskets hjerte.

7. Tilfredsstillelse

«I can't get no satisfaction – I try and I try,» (Jeg prøver og prøver, men finner ingen tilfredsstillelse) synger «The Rolling Stones».

Selv om Vestens menneske er bortskjemt av en høy levestandard, beskyttet av sosiale trygder, underholdt av kunst og massemedier, blir det ikke tilfreds.

Noen drives til narkotika. Andre begynner stille og fredelig å spise for meget, drikke for meget eller hore for meget. Noen drukner seg i arbeid. Atter andre arbeider så lite som mulig, og bruker kveldene til passivt å svelge hva enn fjernsynet måtte føre dem med. Og noen gir ganske enkelt opp.

Grunnen til at vi ikke finner tilfredsstillelse, er kanskje at vi er så opptatt av å jage etter den. Det er som med helsen: En god helse er viktig, men hvis det blir hovedmålet, blir en lett hypokonder og innbiller seg at det er alt mulig galt med en. Vi glemmer at tilfredsstillelse er et biprodukt av å leve for de riktige verdier.

«Brød og sirkus» het den gamle oppskriften på å holde et folk tilfreds. Åpenbart er det mange som fremdeles tror på den, også blant våre ledere. Forbrukskarusellen svinger rundt og rundt. Rop i ørkenen advarer at våre ressurser er begrenset, at fedme ikke er bra for oss, at millioner sulter på andre kontinenter. Men velstandsgaloppen fortsetter.

En grunn er kanskje at vi ikke ser noe annet som kan gi livet innhold. Vi gir ikke opp falske verdier fordi noen forteller oss at de er falske. Vi gir dem bare opp hvis vi er overbevist om et bedre alternativ.

Herbert Marcuse hevder at Vestens menneske holder på å bli endimensjonalt, at det verken er kjeller eller loft i det huset vi har bygget oss. Forfatteren Sigbjørn Hølmebakk, en av stifterne av SF, gir uttrykk for noe av det samme: «Det dypeste spørsmålet for mennesket må jo være: Hva med meg selv? Det er et eksistens-spørsmål. Jeg er, og hva vil jeg egentlig med mitt liv? Vi kommer til et punkt hvor vi vet at mange ting kan vi forstå, men de kanskje viktigste ting forstår vi ikke. Det er menneskenes veldige dilemma her på jorden, et dilemma som skaper helt nye verdimålere. Det er meningsløst hvis venstrebevegelsen ikke skal ta opp så grunnleggende problemer som dette. Hvis de sier at vi vil ta ansvar for menneskehetens framtid – det er jo vitterlig kommunismens og sosialismens målsetting – kan de ikke fortsatt overlate disse spørsmålene til borgerskapet.»¹

I samme intervju sier Hølmebakk at vi burde være mer opptatt av spørsmålet liv/død: «Etter hvert forstår jeg at man på en eller annen måte må ha en universell forankring . . . en eller annen følelse av at menneskelivet ikke bare er nå.» Vårt syn på døden har også viktige sosiale følger. Hvis den enkeltes liv er begrenset til rundt 70 år, kan en komme til den konklusjon at staten eller nasjonen, som kanskje lever i tusen år, er viktigere, skriver C. S. Lewis.² Finnes det på den annen side et liv etter døden, får enkeltmenneskets skjebne helt andre dimensjoner.

Vi kan ikke fortrenge slike spørsmål uten å amputere noe av vår menneskelighet. For å være hele mennesker må vi vite hva meningen og hensikten med livet er. Det eneste alternativ til de falske verdiers tiltrekning er en slik indre klarhet. Men hvordan finner vi den?

Letingen vil uunngåelig bringe oss inn på spørsmålet om tro. Religionen har ikke noe monopol på tro. Å vente at kommunismen skal skape det klasseløse samfunn er i høy grad en trosakt, ikke minst på bakgrunn av utviklingen i mange kommunistiske land. Anarkisten som tror at verden vil bli et paradys når den undertrykkende stat blir oppløst, har også

en meget sterk tro. Selv det forbruks-orienterte menneske har en tro: At mer og mer vil gjøre livet rikere.

Marx kalte religionen opium for folket. Dette stemmer hvis en lar religionen være en flukt fra verdens harde realiteter og fra ansvaret for å gjøre noe med dem. Men er dette nødvendigvis et trekk ved religionen? Mange mennesker har vist at det ikke er det. På grunnlag av sin tro tok Gandhi opp Indias frigjøringskamp, gjorde Wilberforce slutt på slavehandelen, ble Keir Hardie pioneren for den britiske arbeiderbevegelsen.

Positivistisk ateisme er ikke det virkelige alternativ til en religion som er blitt opium for folket, mener Garaudy: «For positivismen betyr ikke bare en verden uten Gud, men også en verden uten mennesket. Det sanne alternativ er en kjempe og skapende tro, som ikke bare betrakter virkeligheten som det som eksisterer nå, men regner med alle de framtidsmuligheter som synes umulige for den som ikke har evnen til å håpe.»³

Det er forståelig at mange avskriver Gud som et gigantisk selvbedrag. Forbrytelsene som er begått i religionens navn og den måten mange religiøse mennesker lever på, gjør det vanskelig å tro at det finnes et høyere kraftsentrum som kan gi visdom og livskvalitet. Men når mennesket forvrenger en idé, sier det ofte mer om mennesket enn om ideen.

For å unngå å bli narret av ensidighet og arroganse, må mennesket være klar over sin begrensning. De som er overbevist om at de ser hele sannheten allerede, lukker døren til videre innsikt.

Marx's dialektikk bygger på en kunnskapskritisk oppfatning. Kunnskapen er ikke refleksjon, men handling som leder oss nærmere en bekreftende erfaring ved hjelp av hypoteser og modeller som stadig kan revideres. Uten dette kritiske og relativiserende element fører teologisk og revolusjonær tenkning til «inkvisitorisk prestevelde eller despotisk stalinisme,» skriver Garaudy. «Akkurat som (teologen) Karl Barth medga at 'alt jeg sier om Gud, sies av et menneske', så må marxisten

aldri glemme at 'alt det jeg sier om naturen og historien, sies av et menneske'.»⁴

På den annen side må vi ikke relativisere våre overbevisninger i den grad at livet består hovedsakelig av tvil og spørsmålstejn. Slik kost er ikke nærende nok til å tilfredsstille mennesket. Vi må søke den høyeste sannhet, og bestemme oss til å leve etter den. Vi må treffe et valg. Som Solsjenitsyn sier: «Det er ingen smutthull for den som vil være ærlig. Hvilken dag som helst kan hver enkelt bli stillet overfor et valg: enten sannhet eller løgn, enten et skritt i retning av åndelig uavhengighet eller et skritt i retning av åndelig underkastelse og slaveri.»⁵

Men hva er sannheten? Marx mente at mennesket skapte Gud, at religionen ikke er noe annet enn en projeksjon av menneskets lengsel etter å overskride sine grenser. På den annen side mente noen av dem som har trengt lengst inn i universets hemmeligheter det motsatte, som f.eks. Einstein.

Når det gjelder selve tilværelsens mening, er det ikke godt nok å bygge på andres tankearbeid og erfaring. Enhver bør eksperimentere selv og trekke sine egne konklusjoner.

I mitt eget tilfelle bestemte jeg meg i gymnasieårene til ikke lenger å tro på Gud. En grunn var at jeg ikke kunne forsones den måten jeg levde på med den kristne etikk. Om jeg skulle være ærlig med meg selv, måtte jeg enten gi opp en del ting jeg satte pris på, eller gi opp min tro. Jeg valgte det siste.

Veien tilbake til tro slo jeg inn på mens jeg studerte. Jeg var blitt inderlig lei av å leve i et ingenmannsland av mål-løshet, kompromisser og skepsis. Som et modent menneske måtte jeg nå uten fordommer bli klar over hva jeg ville bygge livet på.

Sukomlinski er ikke den eneste kommunistiske tenker som framhever samvittighetens betydning. For meg ble den en veiviser til tro. Det finnes to stemmer som taler inne i oss. Den ene tilrår oss å gjøre det som er rett, den andre at vi skal ta den lette eller selviske vei. Jeg tok meg rikelig tid til å

gjennomgå mitt liv i lys av dette moralske valg, og skrev tildels ned mine konklusjoner. Det var en prosess som gjorde meg mer realistisk. Jeg så hvordan min lurvete måte å behandle visse mennesker på hadde skadet dem. Jeg ble tvunget til å trekke slutninger om mitt eget vesen som fikk konsekvenser for mitt livssyn. Å oppdage hva jeg bare kunne kalle det onde i meg selv, forandret mitt perspektiv på både personlige og sosiale problemer. Jeg forsto at man helt bevisst må engasjere seg i kampen mellom det onde og det gode, og at frontlinjen går gjennom alle mennesker, klasser, raser og nasjoner.

Bare erfaring kan gjøre det klart om Gud eksisterer eller ikke. For å kunne samle et erfaringsmateriale må en være åpen og beredt til å eksperimentere. For meg besto eksperimentet i å handle på den antakelse at det finnes en høyere makt som kan gi seg til kjenne for meg; at denne Gud har en plan som jeg kan finne og sette ut i livet; at Gud kan tale til meg når jeg er stille og lytter. Eksperimentet ble innledet med en beslutning. Jeg sa til den Gud hvis eksistens jeg tvilte på: «Hvis du er der, er jeg villig til å gjøre din vilje.»

En stum Gud ville være til liten hjelp for vår leting etter mening. Eksperimentet overbeviste meg om at Gud er der og taler til mennesket. Erfaringsmaterialet oppsto ettersom jeg utførte de tanker som kom til meg når jeg lyttet: Jeg fant at jeg kunne hjelpe mennesker som jeg før ikke hadde kunnet hjelpe, og at jeg kunne innvirke på problemer som jeg før anså for uløselige eller utenfor min rekkevidde.

Følelsen av avmakt er utbredt i vår tid. Mange fremmedgjøres overfor samfunnet og verdensbegivenhetene fordi de ikke tror at den enkelte kan forandre på noen av delene. De trekker seg tilbake til privat-sfæren, og overlater kampen om framtiden til andre. Samtidig dømmer de seg selv til et liv uten mening.

Når troens dimensjon kommer inn, åpner det seg nye muligheter. Skaperen har en plan og bestemmelse for sin skapning, og enhver kan finne ut hvor og hvorledes de trengs

for å virkeliggjøre den. Den enkeltes innsats blir en del av et samordnet hele, av det store mønster som byggmesteren vil sette ut i livet.

Gjennom dette samarbeidet oppdager vi på ny enkeltmenneskets muligheter. Menneskeverdet heves. Og vi tilfredsstilles ved å vite at det vi er og gjør betyr noe.

8. Engasjement

Hensikten med denne boken er å verve for en dobbelt oppgave: På den ene siden må menneskenes holdninger og verdier forandres i stor målestokk. På den annen side må en nystrukturering på en rekke økonomiske og politiske områder kjempes igjennom.

Å ruste seg for en slik oppgave krever hardt arbeid og målrettet engasjement. Det koster. Det bestemmer hvor du skal bo, hvilket arbeid du tar, hvem du er sammen med, hvordan du bruker tid og penger.

Det betyr også å sikre seg grundig viten. God vilje og uselviskhet er ikke tilstrekkelig. «Du kan ikke lage en god omelett av dårlige egg,» skriver F. J. Sheed. «Og det stemmer. Men svært mange – og jeg er en av dem – kan heller ikke lage en god omelett av gode egg. For det er også et spørsmål om kokekunst. Det samme gjelder når en skal bygge et samfunn. Økonomiske lover må underbygges av etiske lover, ellers slår de feil. Men den som vil bygge en konkret samfunnsorden for å regulere menneskenes samliv, og ikke har noe annet utstyr enn kjennskap til de moralske lover, han kommer til å produsere et velment kaos. Å skape en god samfunnsorden er en oppgave av skremmende vanskelighetsgrad, over et enkelt menneskes eller en enkelt generasjons evne. I denne sammenheng betyr 'god vilje' ikke bare å stole på Gud; mennesket må satse helt ut for å gjøre sin del. Det er menneskets oppgave å skape et samfunn hvor det er samsvar mellom de økonomiske og etiske lover.»¹

Fordi oppgaven er over en enkelt generasjons evne, er det viktig å ha kjennskap til historie. Professor Herbert Butter-

field ved Cambridge universitet skriver: «Det er ingen overdrivelse å si at de som bare studerer historien fra det 19. århundre av, og mener at dette århundre flyter inn i vårt eget ved tilsynelatende naturlige prosesser, de står i fare for å havne i en slags rutine-tenkning som hindrer dem i å skjelne de dypere særtrekk ved vår egen tid.»²

Et særtrekk ved vår tid er alle nasjoners økende gjensidige avhengighet. Uløste problemer i en del av verden får virkning på alle deler. For en nordmann som elsker sin selvstendighet, er det en foruroligende tanke at hans framtid kanskje ikke bestemmes her hjemme, men i ett eller annet fjernt land som han vet lite om. Men vitenskapelige, økonomiske og politiske kjensgjerninger vitner alle om det samme: Alle mennesker er i dag del av «ett eneste system, som bare kan overleve hvis hele systemet er sunt og i balanse.»³

Det er en del av et realistisk engasjement å leve i dette perspektivet og finne ut hvordan vi kan handle relevant i lys av det. Det kan innebære offer. På et tidspunkt da jeg hadde innstilt meg på et fredelig liv i Norge, fikk jeg en innbydelse til å bo og arbeide i Tyskland, et land som jeg siden krigen hadde hatt lite til overs for. Innbydelsen kom i 1948, da Tysklands byer enda lå i ruiner, og en dyp følelse av isolasjon og håpløshet preget befolkningen. Jeg hørte noen si at et nytt Europa ikke kunne bygges uten Tyskland, og den tanken utfordret meg. Etter en indre kamp reiste jeg, og ble i 5 år. Jeg høstet noen avgjørende erfaringer, og kunne også yte noe som jeg følte var av betydning. Ikke minst samarbeidet med gruvearbeiderne i Ruhr fikk meg til å holde av Tyskland som et annet fedreland.

Utfordringen til hel innsats berører alle plan, fra det globale til det personlige. Det kan bety å kutte ned på aktiviteter eller hobbyer som er bra nok i og for seg, men ikke fremmer min målsetting. Mange fyller sine liv med ting og interesser som tar masser av tid og penger uten å være til særlig gagn. At vi må sørge for vedlikehold av alle tingene, er en av grunnene til at vi får det stadig travlere. Det var

en vis mann som sa: Hvorfor være så redd for plutselig å miste livet, når vi ikke har noe imot å kaste det bort stykkevis på alle slags småtterier?

På den annen side må vi ikke bli en slags revolusjonære roboter. «I tiden som kommer blir det ikke alltid det som synes mest nødvendig som blir det verdifulleste . . .» skriver Stein Mehren. «Like viktig blir det menneske som for en tid vender seg bort fra det nødvendige og fra frontlinjene – for å elske et menneske, ta imot en annens sorg eller betroelse, lese en bok, se på en blomst, amme et barn, drømme en drøm. Det 'unødvendige' rommer en reserve av menneskelighet. Denne selvbesinnelse er like viktig som noen 'bevisstgjøring' – fordi det i *den* allerede ligger en kim til nye visjoner, ny selvforståelse.»⁴

Foreldrenes engasjement bestemmer hvordan de oppdrar sine barn. For mange blir det det høyeste mål å sørge for at barna ikke kommer i vanskeligheter og utvikler seg til respektable samfunnsborgere. Deres bekymring og ambisjoner blir et press som barna enten underkaster seg eller gjør opprør mot. Mens foreldre som vier seg til et uselvisk mål, formidler retning og mening til barna gjennom den måten de lever på, og kan la mye av beskyttelsen og kontrollen fare.

«Den som velger far eller mor fremfor meg, er meg ikke verd. Den som velger sønn eller datter fremfor meg, er meg ikke verd», sa Jesus.⁵ For mange har en beslutning om å satse alt for det de tror på, ført til et smertefullt brudd med familie eller venner som tenker annerledes. Det kan koste anseelse eller stilling. Men hvis det ikke finnes slike overbeviste og ansvarlige mennesker, avfinner samfunnet seg med det nest beste og stagnerer. På lengre sikt blir det grobunn for vold.

Å bygge et team er en av det engasjerte menneskes viktigste oppgaver. Fordi de ikke kan bygge eller arbeide som en del av et team, blir mange velmenende individualister stoppet eller brakt til taushet før de kan utrette noe. Enda en

martyr, konstaterer verden med et skuldertrekk, og fortsetter i det gode gamle hjulsporet.

En gruppe mennesker som er forenet i en felles målsetning, er det ikke så lett å avfeie. De har en sjanse til å bryte igjennom. Derfor blir motstanden mot slike grupper hardere. Ja, hvis de ikke møter motstand, er det et tegn på at det de slåss for er ufarlig for status quo.

Å bygge et team er ikke lett. Et medlem av en marxistisk gruppe klaget en gang sin nød til meg. «Vi tror alle på det samme,» sa han. «Men jeg vet ikke hva jeg skal gjøre med rivalisering, bakvaskelse og fiendskap i våre egne rekker.» De samme problemene er velkjente fra andre grupper, også kristne. Det er en grunn til at mange unngår det forpliktede samarbeidet i en gruppe. De fleste mennesker er vanskelige på en eller annen måte, og det kan være enklere å holde en viss avstand. Men samfunnet betaler en pris for den slags eskapisme.

En nøkkel til å bygge et team er å være like opptatt av andre menneskers vekst og bestemmelse som en er av sin egen. Det innebærer bl.a. å respektere den enkeltes uavhengighet og integritet. For å få en gruppe til å marsjere i takt eller arbeide med samlet styrke, er det lett gjort å trampe på avvikende meninger. Det er fristende å manipulere den enkeltes frykt eller ambisjoner for å sikre seg en felles front.

Ved slike midler kan en nok opprettholde en front, men det fremmer ikke gruppens målsetting. Selvsagt gjør det sterk å marsjere i takt. Men hvis det skjer på bekostning av den enkeltes trofasthet mot sin egen overbevisning, er styrken mere tilsynelatende enn virkelig. Et vesentlig korrektiv går tapt når den enkelte ikke er rotfestet i sin egen oppfatning av rett og galt. Faren for at gruppen skal slå inn på gal kurs øker.

Den som vil skape et dypere samhold i en gruppe, må være like meget hyrde som leder. Det betyr å ta omsorg for hele mennesket, for både åndelige og materielle behov. Og det betyr å være en virkelig venn.

De fleste merker snart om omsorg og oppmerksomhet er ekte eller taktisk. En prøve er trofasthet. Hvis omsorgen tar slutt når den andre ikke lenger er til nytte, er det grunn til å tvile på om den er ekte.

Ekte vennskap er særlig viktig i grupper som går mot strømmen og utfordrer etablerte interesser. De vil bli angrepet av hensynsløse mennesker som er fast bestemt på at de skal dirigere. Bare en gruppe som er dypt forenet og forpliktet, kan holde stand og bryte igjennom.

Men selv den sterkeste gruppe er ikke effektiv med mindre den har en strategi, en klar forestilling om hvordan den skal realisere sine mål. Denne strategien må også ta sikte på selve maktsentrene. Alt for mange nøyer seg med å gjøre en god jobb på sitt område, mens andre står på kommandobroen og bestemmer kursen for hele samfunnet. De som har en strategi, vil kjempe for at folk på kommandobroen samarbeider med dem, eller også arbeide for selv å bli valgt til en posisjon på broen.

Paulus' lidenskap var å få det kristne budskap til Rom, hovedstaden i den tids supermakt. Lenin var ikke tilfreds med å danne marxistiske studiegrupper rundt om i Russland. Han ville at Russland skulle styres av kommunister. Frank Buchman, som startet Moralsk Opprustning, hadde en liknende lidenskap. «Jeg vil at verden skal bli styrt av mennesker som lar seg styre av Gud,» var hans siste ord.

Å arbeide med strategi vil som regel si å gå hvor stiene er smale, og å ta opp de tornefulle problemer som de fleste kvier seg for å gjøre noe med. Det kan være korrupsjon på høyt eller lavt plan, infiltrasjon fra en nedbrytende ideologi, et lokalsamfunns sosiale eller rasemessige fordommer, selvisheten eller bitterheten bak en fastlåst konflikt, utnyttelsen av en gruppe eller et enkelt menneske.

I vår polysentriske verden er det vanskelig å bestemme hvor maktsentrene ligger. Den etablerte makt er ikke lenger hva den var. Grasrotas og de engasjerte minoriteters makt er igjen og igjen blitt bekreftet. En ideologisk motivert vakt-

mester kan ha mer innflytelse på en skole enn rektor. Moskva og Washington er ikke så toneangivende som før.

Selv om vi er aldri så godt informert, trengs det noe mer enn menneskelig innsikt for å finne fram til nervesentrene som kan bevege verden i en ny retning. I dag er det ingen som vet hvor vi styrer hen. Mange trusler formørker horisonten: atombomben, overbefolkningen, forurensning, mat- og energi-mangel, avhumanisering gjennom teknologi og vitenskap. Ingen ledere i Washington, Moskva, Peking eller FN har kontroll over utviklingen. Hvis noen skal kunne peke ut en trygg kurs, må det være den som har skapt det hele og har en hensikt og bestemmelse for sin skapning. Ved å lytte kan vi oppdage hva den er. Ved å engasjere oss kan vi gi den gjennomslagskraft.

9. Sluttord

Protest særmerker vår tid. Vi protesterer mot det bestående, mot Amerika, mot Sovjet, mot svart eller hvit undertrykkelse, mot Israel eller araberne. Og det er sannelig grunner nok til å protestere.

Men protestene har ofte en svakhet: De peker på det som er galt, men evner ikke å skape troverdige alternativ. Grunnen kan være at de er tilbøyelige til å måle med to målestokker: Uretten i fiendens leir blir lagt under mikroskopet, ens egen blir betraktet gjennom en omvendt kikkert. Det tyder på at det vi er imot ikke er uretten i seg selv, men den annen leir.

Egen-rettferdigheten i de forskjellige leirene står i veien for framskrittet. I Vesten er vi sjokkert over Sovjets bruk av injeksjoner for å bryte ned de opposisjonelles motstandskraft og personlighet. Og det er virkelig barbarisk. Men hvor mange mennesker i Vesten, og særlig da unge, har fått sine liv ødelagt ved helt frivillig innsprøyting av narkotika?

Har vi sett i øynene hva det er i Vesten, hva det er i oss, som driver mennesker til slikt? Har vi latt det brenne seg inn i oss? Når det skjer, vil våre protester være preget av mer ydmykhet, og samtidig ha en autoritet som de nå mangler. De vil bli farligere for dem de er rettet mot.

Teologen Thorleif Boman skriver om forholdet mellom den kommunistiske og ikke-kommunistiske verden: «Jeg må med sorg bekjenne at jeg ikke lenger ser noen vesentlig moralsk forskjell på de to samfunnssystemer, når de får en samlet vurdering. Representantene for det ene system har ikke lenger noen særlig grunn til å holde moralprekener for

representantene for det annet system. Hver part får feie for egen dør.»¹

Den som har fulgt med i Dr. Bomans artikler og bøker, vil vite at han ser en moralsk forskjell mellom et samfunn som respekterer menneskerettene og ett som ikke gjør det; likeledes mellom et samfunn som har frie valg, og ett som ikke har det. Jeg tror Bomans vurdering sikter til et dypere plan: forræderiet mot sannheten.

Jesus gikk hardest i rette med fariseerne som forvalterne av den sannhet som Gud hadde betrodd jødene gjennom tidene. Fariseerne sto for lovlydighet og anstendighet, men de hadde forrådt sannheten.

I skuespillet *Mr. Brown comes down the hill* (Mr. Brown kommer ned fra fjellet) skrev Peter Howard: «Forestill dere at dere fra himmelen ser ned på denne sønderrevne, lidende, forbløffende og farlige jord. På den ene siden har dere kommunistene. De har fått Karl Marx inn med morsmelken. De har myrdet Gud, eller gjort sitt beste for å ta ham av dage. Men de har gått gjennom blod, tortur og elendighet for å gi de sultne mat, de hjemløse bolig og de fortvilte håp.

På den andre siden ser vi ikke-kommunistene, fulle av bevisstheten om sin egen rettferdighet. De snakker om Gud, ja noen av dem trykker til og med «Vi stoler på Gud» på myntene sine. De er blitt oppdradd til å frykte Gud, men alt de gjør er å flykte fra ham. Nå opplever vi at det kristne Vesten dyrker sex, håner tro og lever den materialisme som de forakter og fordømmer hos sine fiender. De har hatt rikdommene. De har hatt makten. De har hatt frihet til å tro. Dem er tidenes håp og sannhet blitt betrodd, sier de. Men hva har de gjort med dem?»²

Det beste middel mot gjensidige moralprekener som ikke forandrer noe, er å feie for egen dør først. Det setter oss i gang med å fjerne den urett vi er direkte ansvarlige for, istedenfor å leve i en forskrudd verden hvor vår motstanders svikt får mer oppmerksomhet enn vår egen. Hvor vi selv hører til, står det i vår makt å få noe gjort.

Det er ofte nødvendig å protestere. Protester kan redde liv, rette oppmerksomheten mot undertrykkelse, og nå og da endog vekke undertrykkeren til ettertanke. Men det er avgjørende hvilken holdning som ligger bak protesten, ikke minst fordi det internasjonale klima er så forgiftet av prestisjehensyn.

Einar Gerhardsen forteller en liten historie om Krusjtsjovs besøk i Norge i 1964. Den sovjetiske lederen besøkte Danmark og Sverige først, og Gerhardsen la merke til noe som stadig gjentok seg: Når Krusjtsjov ble vist ett eller annet som hans vertskap var særlig stolte over, pekte han vanligvis på at alt var like bra eller bedre i Sovjet-Unionen.

Da Krusjtsjov kom til Oslo, tok Gerhardsen ham med på en kjøretur gjennom noen av de mest forkomne deler av byen, og forklarte at vi dessverre enda ikke hadde hatt tid eller ressurser til å få dem sanert. Etter en pause kom det fra Krusjtsjov: «Vel, det er ikke noe bedre i Sovjet-Unionen.»

Å feie for egen dør må ikke forveksles med ideologisk sameksistens. Den som har en fast overbevisning, vil kjempe for den, og det leder nødvendigvis til konflikt med dem som har en annen oppfatning. «En gal ideologi kan bare bekjempes med rett ideologi. 'Ikke-ideologi' er intet alternativ,» skriver den jugoslaviske forfatter Mihailo Mihailov.³

Ingen ønsketenkning kan få tryllet vekk den ideologiske kampen. Men vi kan alle bidra til å få den opp på et mere skapende plan. Frykt, hat, sjåvinisme og demagogi gjør motsetningene ødeleggende og fjerner det skapende element. Vi må ikke la våre motstandere bli våre fiender. Hvis det kan unngås, blir den ideologiske kampen sporen som driver oss fram mot de nye samfunnsstrukturer og holdninger som tiden krever.

På tvers av båstenkningen i de forskjellige ideologiske leire er det enkelte strukturforandringer som selve menneskehetens situasjon tvinger på oss. Befolkningsekspløsjonen er et eksempel. Selv forsiktige beregninger tyder på at verdens-

befolkningen vil fordobles før den slutter å vokse. Det får mange konsekvenser:

Matproduksjonen må få topp-prioritet, og være avgjørende for hvordan vi behandler jorden og havene. Erik Dammann skriver at vi i framtidssamfunnet kommer til å måtte klare oss med 1½ mål dyrkingsjord pr. verdensborger. Til sammenlikning har Norge i dag 2 mål dyrket jord pr. person, men er bare 38 % selvforsynt med næringsenergi.⁴

Vann kommer også til å bli en knapphets-ressurs, selv i vårt vannrike land. I dag bruker hver Oslo-borger 200 liter pr. dag. Vi må forurensse og sløse mindre. Problemet er selvfølgelig langt mer alvorlig i andre deler av verden, som tørkekatastrofene i Afrika eller Indias avhengighet av monsunen viser.

Energi blir et annet nøkkel-spørsmål i en tettbefolket verden. Våre ressurser er endelige, og utvinningen av dem må begrenses i lys av kommende generasjoners behov. Det får vidtrekkende følger for samfunnsplanleggingen, for produksjonen og forbruket.

Mennesket selv er en energikilde som i dag til dels er uutnyttet. Ifølge den Internasjonale Arbeidsorganisasjon (ILO) er 300 millioner mennesker helt eller delvis arbeidsløse i u-landene. I i-landene er 18 millioner arbeidsløse. Økonomen Dr. Schumacher ser innføringen av en enklere og mer arbeidskrevende teknologi i u-landene som et av botemidlene.⁵

Alle ideologiske leire står overfor en annen felles utfordring: Det kan ikke oppnås fred og stabilitet i verden før en utjevning mellom rike og fattige land har funnet sted. Det internasjonale økonomiske liv må omlegges så det fremmer dette målet. En ting synes klart: Utjevning lar seg ikke gjennomføre på grunnlag av kreftenes frie spill. En større grad av sentral styring og regulering er uunngåelig.

Dette vil øke både det nasjonale og internasjonale byråkrati, og kan lett føre til uklare ansvarsforhold. Derfor må en bevisst kamp føres for å desentralisere beslutningsprosene i størst mulig grad, og for å styrke det enkelte lands og

det enkelte menneskes ansvarsfølelse, deltakelse og årvåkenhet. Mer må gjøres for å spre forståelig informasjon og for å trekke så mange som mulig inn i en ekte dialog før beslutningene tas. Bare den enkeltes engasjement og initiativ kan holde sentral styring til det nødvendige minimum.

Nøkkelen til å få slike radikale forandringer gjennomført, ligger i noe så enkelt og samtidig fundamentalt som vårt livssyn. Et livssyn som setter tingene og kravene i sentrum, vil blokkere strukturforandringer i tilstrekkelig målestokk, mens et livssyn som setter medmenneskets åndelige og materielle behov i sentrum vil åpne veien for dem.

Ingen statsmann kan gjennomføre slike forandringer over hodet på en motstrebende befolkning, i alle fall ikke i et demokrati. Og demokratiet må ikke ofres på forandringens alter. Det er en farlig illusjon å tro at noen annen styreform er bedre egnet til å møte utfordringen. Demokratiet er det politiske uttrykk for et livssyn, for en «økologisk» riktig balanse i den menneskelige husholdning. Alle samfunn trenger det korrektiv som ligger i millionenes medbestemmelsesrett. Vår oppgave er stadig å styrke den, stadig å bygge den videre ut, selv hvor det ser ut til å være en omvei.

Men det er også klart at vi kan ødelegge demokratiet ved å rendyrke egenkjærligheten. Uten solidaritet, uten viljen til å yte like meget for fellesskapet som vi mottar, er demokratiet i lengden ikke funksjonsdyktig. Og enda mindre er det i stand til å gå i brodden for den utjevning som må til i global målestokk.

Menneskehetens situasjon stiller oss alle på prøve. Ønsket om å berge vårt eget skinn eller frykten for katastrofen kan nok få oss til å godta forandring, men som regel for lite og for sent. I vår febrilske tilværelse må vi gjøre plass for en ny ærefrykt for livet, for mennesket og for skaperverket. Ingen lover kan utvirke denne forandringen, det er noe hver og en av oss selv må velge.

Bare de som er motivert av en lidenskapelig omsorg for helheten vil kunne bidra til å stake ut den rette kursen. Den-

ne omsorgen må omfatte alle, fra den uthungrede indiske slumbeboer til kommissæren ved sitt skrivebord i Kreml eller generaldirektøren i General Motors. Den er ikke blind for den skyld som hviler på mange, men den er åpen for at selv de skyldige kan forvandles.

Det kommer til å koste om vi skal mestre framtiden. Av kommunister og ikke-kommunister, av i-land og u-land, vil det kreve en forsakelse av individuell og nasjonal selvishet, en åndelig og etisk modningsprosess som ingen får gratis.

Er en ny og bedre tidsalder historiens mål, eller er håpet om den bare en illusjon? Jesus erklærte at Guds rike en dag skal opprettes og bety den endelige seier over det onde. Karl Marx så fram til det klasseløse samfunn. Gjennom hele menneskehetens blodige fortid har drømmen om en ny dag holdt seg levende, ofte i de mest naive og skakkjorte former.

Selv tror jeg at den vil komme. Og at vi alle har en andel i å bestemme hvor snart og til hvilken pris.

Noter

Forord

1. Solidaritet

- 1 *Sitater fra formann Mao Tsetung*, Forlaget for fremmede språk, Peking 1972, s. 276.
- 2 Harold Wilson i tale på den britiske LO-kongressen 1974.
- 3 Aftenposten 13/9-77.
- 4 *Sovjetmarxismen*, Pax Forlag, Oslo 1972, s. 99.
- 5 Kommentar under et seminar om det sørlige Afrika, Århus 1974.
- 6 6.7.77.
- 7 Arbeiderbladet, Oslo 29.6.77.
- 8 Himmat Weekly, Bombay, 31.10.75.
- 9 Folkets Framtid, Oslo, 21.1.77.
- 10 Dikt i samling, Gyldendal, Oslo 1969.
- 11 Expressen, Stockholm, 9.3.76.
- 12 Der Spiegel, Hamburg, 21.11.77.
- 13 På et seminar i Värmland, 1969.
- 14 Smått er godt, Gyldendal, Oslo 1977, s. 63.

2. Det nye menneske

- 1 *Sitater fra Mao Tsetung*, op.cit., s. 233.
- 2 L. Ilyichev, i en tale i KPSU's sentralkomité, 18.6.63.
- 3 Tale til ungenkommunistenes 3. kongress 1920.
- 4 *Sovjet-Marxismen*, op.cit., s. 91.
- 5 *Sovjet-Marxismen*, op. cit., s. 143.
- 6 *Kjempende Livstro*, Gyldendal, Oslo 1974, s. 102.
- 7 *Sitater fra formann Mao Tsetung*, op.cit., s. 334.
- 8 Clark Moustakas, *Creativity and Conformity*, Van Nostrand, Princeton, N. J. 1967, s. 79.
- 9 «Dyresjela,» *Dikt i samling*, Noregs Boklag, 1956.

- 10 Robert Havemann, *Spørsmål-Svar-Spørsmål*, Aschehoug, Oslo 1971, s. 121.
- 11 *Newsweek*, 11.11.74.
- 12 *International Herald Tribune*, februar 1975.
- 13 *Die Alternative*, Verlag Fritz Molden, Wien 1973, s. 117.
- 14 *Kina i dag*, Folkerepublikken Kinas ambassade, Oslo, oktober 1974.
- 15 Skrevet av fra veggen i et studenthjem ved Lisboa universitet, våren 1975.
- 16 *Om kjærlighet*, Dreyer, Oslo, 7. oppl. 1976, s. 90.
- 17 *En rytter til fots*, Aschehoug, Oslo 1975, s. 80.
- 18 Harrison Salisbury, *To Peking and Beyond*, Arrow Books, London 1973, s. 120.
- 19 *Theophil Spoerri persönlich*, Caux Verlag, Luzern 1973, s. 83.
- 20 *Verker i utvalg*, bind 2, Pax, Oslo 1970, s. 114.

3. Mennesket og strukturene

- 1 Marx og Engels, *Utvalgte skrifter*, Bind II, Forlaget Tiden, København 1976, s. 401.
- 2 *Marxismusstudien*, bind 2, Fetscher, Tübingen 1957, s. 207.
- 3 Leszek Kolakowski, *Mennesket uten alternativ*, Gyldendal, Oslo 1966, s. 45.
- 4 *Aftenposten*, 4.9.75.
- 5 *Die Welt*, Hamburg, 25.5.77.
- 6 Ronald Bye, *Synspunkter og vurderinger*, Tiden Norsk Forlag, 1975, s. 30.
- 7 *Arbeiderbladet*, 18.7.74.
- 8 *Neue Zürcher Zeitung*, 13.11.74.
- 9 Hedrick Smith, *Russerne*, Gyldendal, Oslo 1977, s. 64.
- 10 *Notizen 1950 - 69 und Dämmerung*, Fischer Verlag, Frankfurt 1974 s. 37 og 92.
- 11 *Morgenbladet*, 11.12.74.
- 12 *100 dikt*, Den norske Bokklubben, Oslo 1973, s. 90.
- 13 *Brev til en venn*, Aschehoug, Oslo 1967, s. 145.
- 14 Sitert etter E. F. Schumacher, *Smått er godt*, Gyldendal, Oslo 1977, s. 76.
- 15 *Rebirth of a nation*, Garth Lean, Blandford Press, London 1976, s. 49.
- 16 Gabriel Marcel, *Fresh hope for the world*, Longmans, London 1960, s. 30.
- 17 Gabriel Marcel, *Plus Desicif que la Violence*, Plon, Paris 1971, s. 47.
- 18 Cook/Lean, *Svart Hvitt boka*, Cultura forlag, Oslo 1973, s. 15.

4. Vold

- 1 Pax, Oslo 1971, s. 21.
- 2 *On Violence*, Allen Lane, London 1970, s. 80.
- 3 *The Social and political thought of Karl Marx*, Cambridge University Press, 1968, s. 238.
- 4 *Die Alternative*, Molden Verlag, Wien 1973, s. 237.
- 5 *Skrifter*, bind VII, Aschehoug, Oslo 1951, s. 371.
- 6 Harald Munthe-Kaas og John Gittings, *Maos siste revolusjon*, Aschehoug, Oslo 1970, s. 82.
- 7 *Fred og Aggressivitet*, Aschehoug, Oslo 1972, s. 87.
- 8 *En rytter til fots*, Aschehoug, Oslo 1975, s. 87.

5. Klassekamp

- 1 *Aftenposten* 29.1.75.
- 2 *Technik und Wissenschaft als Ideologie*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt 1968, s. 85.
- 3 Ernest Mendel, *Über die Bürokratie*, I.S.P. Verlag, Hamburg 1974, s. 52.
- 4 *Der Spiegel*, Hamburg, 3.10.77.
- 5 *On Violence*, Allen Lane, London 1970, s. 81.
- 6 *Aftenposten*, 30.6.66.
- 7 *Lärobok för 80-talet*, Prisma, Stockholm 1975, s. 229.
- 8 «Dyret», *Dikt i Samling*, Noregs boklag, Oslo 1956.
- 9 *Jeg ser over Stalins hode og ut*, Gyldendal, Oslo 1970.
- 10 Markus 2, 17.
- 11 *Time Magazine* 30.6.75.

6. Byråkratisering

- 1 *Arbeiderbladet* 27.7.77.
- 2 William A. Niskamen i *Bureaucracy: Servant or Master?* Institute of Economic Affairs, London 1973, s. 63.
- 3 *Bureaucracy and Revolution in Eastern Europe*, Pluto Press, London 1974, s. 147.
- 4 Nicholas Ridley i *Bureaucracy: Servant or Master?*, s. 88.
- 5 Bjartmar Gjerde, *Aftenposten* 24.2.75.
- 6 *U.S. News and World Report*, Washington DC, 16.8.76.
- 7 Michael Blumenthal, *U.S. News and World Report* 3.10.77.

- 8 *Über die Bürokratie*, Ernest Mendel, I.S.P. Verlag, Hamburg 1974, s. 31.
- 9 Karl Marx, *The essential writings*, Harper and Row, New York 1972, s. 33.
- 10 Martin Albrow, *Bureaucracy*, Pall Mall Press, London 1970, s. 92.
- 11 *Berlingske Tidende* 19.7.74.
- 12 *Göteborgstidningen* 15.3.75.
- 13 *Über die Erziehung des kommunistischen Menschen*, Volk und Wissen, Berlin 1965, s. 34.
- 14 Martin Albrow, *Bureaucracy*, Pall Mall Press, London 1970, s. 135.

7. Tilfredsstillelse

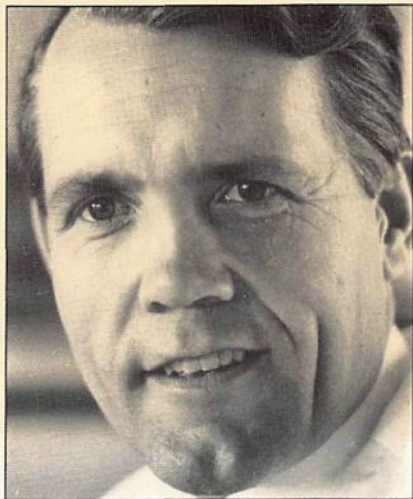
- 1 *Dagbladet* 22.3.76.
- 2 *Mere Christianity*, Fontana Books, London, 1975, s. 69.
- 3 *Die Alternative*, Molden Verlag, Wien 1973, s. 114.
- 4 *Die Alternative*, Molden Verlag, Wien 1973, s. 109.
- 5 *Solsjenitsyn: A Documentary Record*, Penguin Books, London 1974, s. 378.

8. Engasjement

- 1 *Communism and Man*, Sheed and Ward, London 1951, s. 190.
- 2 *Christianity and history*, Collins, London 1964, s. 96.
- 3 Barbara Ward og René Dubos, *Only one Earth*, Penguin books, London 1972, s. 297.
- 4 *En rytter til fots*, Aschehoug 1975, s. 65.
- 5 *Matteus* 10, 37.

9. Sluttord

- 1 *Aftenposten* 30.4.74.
- 2 Blandford Press, London 1964, s. 81.
- 3 *New York Times* 23.12.75.
- 4 *Ny livsstil – og hva så?*, Gyldendal, 1977, s. 115.
- 5 *Smått er godt*, Gyldendal, 1977.

Mennesket og strukturene er en utfordring til nytenkning, rettet like meget til marxister som til borgerlige, til kristne som til ikke-kristne.

«Vårt folks, vårt miljøes tilvante tenkning har et farlig grep på oss, som fordreier vår oppfatning av virkeligheten og lukker sinnet for nye idéer,» hevder forfatteren.

I sin bok tar han opp spørsmål som klassekamp, byråkratisering, solidaritet og menneskets tilfredsstillelse. Han peker på at både samfunnsstrukturene og mennesket må forandres, og vender seg mot dem som gjør det ene og forsømmer det andre.

Årelange opphold i land så forskjellige som Japan, India, USA og Tyskland har gitt forfatteren en bred bakgrunn for denne stimulerende boken.

For dem som vil oppdage hva den enkelte kan gjøre, skulle boken gi både utfordring og håp.